

Het Boek

Een Briefwisseling van Betweters

Lisette Schuitemaker
en
Eckart Wintzen

La Roquette, 15 juli 1995

Lieve Lisette,

Samen met Brigitte Bardot op blote voeten over het dorpsplein van St. Tropez dansen, met gezellige en vrolijke mensen lachen en onbezorgd uitgelaten zijn, dat is mijn jeugdbeeld van Quatorze Juillet. Onze realiteit hier in La Roquette is anders. Wij hebben om half negen een tafeltje op het strand gereserveerd bij het Palais du Festival. Dat betekent dat wij om zeven uur met onze Mehari achter aan mogen sluiten in een van de vele stromen blik die vanuit alle hoeken en gaten richting Cannes willen rijden om naar het vuurwerk te kijken.

Het is Nationale Feestdag, maar dat is voor de Fransen geen enkele reden om niet verschrikkelijk gehaast te zijn en maximaal voor te dringen. Jemig, zo vaak als deze mensen in de file van rijbaan wisselen, telkens weer hun auto in de andere baan ertussen prakken, zonder daar overigens ook maar een meter bij op te schieten! Daar kunnen ze in de Nederlandse ochtendfile nog een puntje aan zuigen. Vooral de oudere gedeukte auto's schieten lekker op, want die stralen uit dat hun berijders echt niet kunnen zitten met een deukje meer of minder. Ook wij met onze 17 jaar oude Mehari worden met respect behandeld .

In Cannes aangekomen blijkt dat we sinds de bestorming van de Bastille nog niet echt zijn opgeschoten. De wereld is nog steeds ingedeeld in klassen van mensen met geld en macht en zonder. Sommigen hebben door de inzet van substantiële fondsen de hand weten te leggen op een huurstoeltje op de boulevard, anderen hebben stoeltjes mee lopen zeulen, de meesten moeten het spektakel straks staande bekijken. In deze context behoren wij natuurlijk tot de patsers die bereid zijn zich genadeloos te laten pakken door de lokale horeca in ruil voor een biefstukje en onbelemmerd uitzicht op het vuurwerk. Maar de echte kroon wordt gespannen door de 'magnaten' die met hun oversizede slagschepen voor anker liggen achterin de baai en ongetwijfeld op hun achterdek indruk zitten te maken op hun gasten en dus voor de zoveelste keer hun portie kreeft en kaviaar door de strot zitten te douwen. Toppunt van overvloed .

Het vuurwerk is prachtig met - ook voor verwende kenners - veel nieuwe en zeer creatieve verrassingen. Nu in het donker moet ik overigens wel toegeven dat de lichtjes van al die pats-boten achterin de baai een prachtig decor vormen. Hier op deze afstand realiseer je je niet, dat alleen al voor *die* lichtjes enkele tientallen zware dieselgeneratoren voor zich uit zitten te brommen. En natuurlijk niet te vergeten het vuurwerk zelf, waar toch ook een hoeveelheid explosieven verstookt worden waar ze in een gemiddelde oorlog toch ook weer een dagje mee vooruit hadden gekund. En dat allemaal "just for my fun".

Enfin, ik ben blij dat ik vandaag weer rustig aan m'n zwembadje mag zitten en nadenken over het boek dat we gaan schrijven. Het begin van de dag hier is altijd fijn en precies zoals ik mij dat had voorgesteld, toen wij het huis kochten. Eerst wandelen naar het bakkertje op het dorpsplein, je weet wel zo'n echt Frans pleintje met grote oude platanen. Behalve het bakkertje liggen verder nog de kerk, de kroeg en het postkantoor aan het plein, waar in het midden een paar oudere mannetjes, al dan niet met baret luidruchtig hun eigen petanque spel staan te becommentariëren. Alleen helaas dat laatste moet je er wel zelf bij fantaseren, want de petanque heeft een paar jaar geleden het veld moeten ruimen voor het onvermijdelijke parkeergedoe, dat het altijd weer schijnt te moeten winnen van alles wat echt leuk was.

Het bakkertje is een verhaal apart. Gewoon een echte bakker, een echt *mens*, die z'n deeg zelf maakt en daar de baguettes van rolt en die vervolgens versiert met kerfjes of puntjes, al naar zijn luim. Als koper word je ook geacht aan te wijzen op welk van zijn meesterwerkjes uit zijn oeuvre van de dag jouw keus is gevallen. Dat is nog eens wat anders dan de eenheidsbaksels uit computergestuurde machines, vervaardigd van een deeg dat stijf staat van de chemische additiva afkomstig van een of ander maffioos foodimperium. Uiteraard zijn de hier ver'vaardig'de baguettes de lekkerste van zuid Frankrijk, geen wonder ook dat het druk is in het winkeltje. Dit is geen enkele reden overigens voor de bakker om niet met iedereen die daar zin in heeft een uitgebreid praatje te maken. Geen van de wachtenden kan daar trouwens mee zitten. Moet je eens proberen aan de kassa van Albert

Heyn! Waarom zijn we toch altijd zo gehaast in onze 'echte' wereld?

Na de bakker uiteraard eerst een bezoek aan het café voor de Nice Matin en een kop espresso. (Jammer dat ik niet meer rook, want daar hoort eigenlijk een Gaulloise bij.) De Nice Matin behoort tot de categorie 'ernstige pulp', een krant waarbij vergeleken de Telegraaf nog een intellectueel bulletin is. Uitgebreid nieuws over de Miss Mouans Sartoux-verkiezingen, een vermist hondje, een ontploffinkje in de lokale McDonald's (geen gewonden) en de afloop van de Dames-3 volleybalwedstrijd tussen Pegomas en Plan Grasse (3-1). Aan het tafeltje naast mij zitten een paar oude mannen met baret achter hun glaasje pastis hun opgeheven petanqueveld na te treuren.

Een rustig leventje dus, hier. Veel tijd om na te denken over mijn zonden. Oppervlakkig gezien leef ik hier een naar mijn eigen ideeën redelijk verantwoord leven (met de nadruk op 'oppervlakkig'). Maar er klopt natuurlijk geen moer van. De ruim duizend liter voor ons verstookte kerosine om hier te komen (ik zit hier met Clientje en twee van haar vriendinnetjes). Wist je trouwens dat er op vliegtuigbrandstof geen belasting betaald wordt? De minstens 10 kilowattuur die we hier dagelijks verstoken aan tuinverlichting en zwembadcirculatie, de 2 kuub water voor de besproeiing van de tuin en dan heb ik het nog helemaal niet gehad over het Franse verpakings- en vuilophaalbeleid waar ik 'gedwongen' aan mee doe: per dag wel een vuilniszak vol glas, plastic, papier en bioafval die allemaal bij elkaar op een grote hoop gaan. (Statiegeld hebben ze hier nog nooit van gehoord.). Deze dingen zijn allemaal mogelijk, omdat er geen cent in rekening wordt gebracht van al de waarde die er aan de aarde wordt onttrokken. Hoogste tijd om daar in ons boek uitgebreid op in te gaan. Weet je wat nog een echte vorm van plezier is die praktisch nul waarde onttrekt aan de aarde en toch waanzinnig leuk was? Op blote voeten dansen op je eigen dorpsplein met je vrienden, ook al is Brigitte Bardot er niet bij! Maar dan moeten wel eerst al die parkeerplaatsen worden opgeheven.

Dag lieve Lisette, groetjes uit La Roquette

Eckart

18 juli 1995, A'dam

Lieve Eck,

ja, je hebt het daar maar weer heerlijk. Met je favoriete dametjes om je heen, lekker in de zon liggen, een ijskoud biertje op z'n tijd. Wat wil een mens nog meer? De Jehova-getuigen met wie ik zo eens in het jaar een paar uur doorbreng aan de keukentafel, stellen zich het helemaal zo voor. Alsof zij straks met een grote bus op eeuwige vakantie vertrekken, terwijl wij misleid en ongelovig ten onder gaan in het eind der tijden. Nu ben ik wel met ze eens, dat we met onze daverende bevolkings- en bezittingengroei op de ondergang aankoersen, maar over dat paradijs van ze heb ik zo m'n twijfels. Dat ziet er voor mij heel anders uit. Zij stellen het zich zo voor dat ze na de omzwervingen en aardse ontberingen als gevolg van Eva's onbedwingbare appelbegeerte eindelijk weer op de plaats van bestemming aankomen. Op een soort roze wolk met overvloed aan al wat goed is, elke dag mooi weer, de vruchten pluk je zo van de bomen, je gaat slapen op het mos, er zijn geen dieven, verkrachters of moordenaars, iedereen is lief en vol goede bedoelingen. Hun ogen glanzen als ze me erover vertellen en de schok was dan ook groot, toen ik eens opperde dat zo'n paradijselijke situatie toch al snel zou gaan vervelen. Een mens is niet gemaakt om te niksen, volgens mij. Het is wel even lekker, maar we hebben niet voor niets zulke handige hersenen en handen. Daar willen we wat mee doen. Een mens is gemaakt om zichzelf en de haren in leven te houden. Een mens is gemaakt om te bezig te zijn, zichzelf te ontwikkelen, te werken. En dan werken niet in de zin van Ora et labora. Niet om in het zweet des aanschijns de kost te verdienen. In zijn 'The reinvention of work' stelt Matthew Fox dat werk van binnen uit komt. Het is in zijn visie de expressie van onze ziel, de uiting van de creatieve kracht die voor elk mens uniek is. Werk, zegt hij, is datgene wat ons in contact brengt met anderen, niet zozeer op het gebied van persoonlijke interactie, maar op het niveau van dienstbaarheid aan de gemeenschap.

Eck, ik geloof zó dat een andere manier van kijken naar werk ons op een ander pad zal zetten, een pad dat meer kans biedt op een eerlijke verdeling zowel tussen mensen als tussen ons en de rest van de schepping. Waarom moet mijn schoonzusje op de vraag wat ze doet volgens de gangbare maatstaven 'niets' antwoorden? Dan keert haar potentiële gesprekspartner zich begrijpelijkerwijze direct naar zijn andere tafeldame. Wat valt er aan gedachten uit te wisselen met iemand die niets doet? Als Anne-Marie zou antwoorden dat ze zich bezighoudt met het vormgeven van de toekomst en dan op de geïnteresseerde vervolgvraag 'hoe bedoel je' toelicht dat ze vier kinderen heeft die ze normen, waarden en scholing wil bijbrengen zonder de fantasie en het initiatief in de kiem te smoren - ja, dan heb je een gesprek. Waarom zijn de ziekenhuizen vol, terwijl we conditiebouwende, gezondheidhoudende en dus levensgenotverlengende activiteiten als fietsen, zwemmen en dansen als vrijetijdsbesteding afdoen? Waarom zeggen we van meer dan een miljoen mensen in ons land dat ze werkloos of arbeidsongeschikt zijn? Omdat ze niet van negen tot vijf in een totaal onpersoonlijk gebouwen grotendeels onzinnige en vaak bijzonder mens- en milieu-onvriendelijke dingen zitten te doen. Zoals het uitvinden van nog een nieuw zoutje, een cosmetisch smeerseltje om zonder rimpels oud te kunnen worden of een nieuw design voor een fluitketel waardoor elke trendsetter weer gedwongen wordt z'n nog perfect werkende oudje weg te gooien.

De man die voor de oude dame bij mij om de hoek elke dag twee keer de hond uitlaat, heet werkloos te zijn. Hij houdt zichzelf fysiek in prima conditie, kent de hele buurt en neemt de verantwoordelijkheid voor een beetje geluk in andermans leven op zich. Werkloos? Kom nou. Tijdrijk, net als jij nu daar in Frankrijk.

Ik vraag me vaak af wat er zou gebeuren, wanneer we mensen die niet aan het officiële productieproces meedoen niet langer zouden categoriseren als mensen die iets nièt hebben wat er wèl zou moeten zijn, maar als mensen die iets wèl hebben, namelijk tijd. Tijdrijken in plaats van werklozen. Het lijkt een trucje, maar je dag kan heel anders beginnen als je 's ochtends voor de spiegel niet denkt 'bah, wat een kop' maar 'wat zie je er weer lekker

uit, maatje'. Ik geloof in de kracht van het woord, dat begrijp je wel.

Nog even over je vuurwerk-avondje. In Amsterdam mompelde iemand die bij het bewonderen van de oplichtende sterren ooit achter mij stond 'daar ga je toch bijna van geloven'. Vond ik een mooie. Je hebt echt even het idee dat je bij de *big bang* aanwezig bent, als je die lichtjes zo op je af ziet komen. Zo moet het allemaal begonnen zijn. Jammer alleen dat de straat de volgende dag rood is van de teruggedwarrelde omhulsels. Die zijn bij jullie die avond natuurlijk allemaal gewoon in zee terechtgekomen. Die Fransen nemen het daar toch al niet zo nauw mee. Ik weet niet of de Nice Matin je een beetje op de hoogte houdt van hun nationale kernproefplannen bij Mururoa, maar het wordt ze door de rest van de wereld niet in dank afgenomen. In het Europees parlement zaten de geachte afgevaardigden met spandoeken! Ik ben er erg opgetogen over. Eerst de referenda in Amsterdam en Rotterdam, waarbij de stemmers de plannen van de politici massaal afwezen. Een maand later de automobilistenboycot van Shell, omdat ze er niet in slaagden ons ervan te overtuigen dat hun plan om het olieplatform Brent Spar in zee te laten zinken echt beter voor het milieu was dan het ontmantelen te land waar Greenpeace zich voor inzette. Ook die hebben 'we' gewonnen. En nu de Franse kernproeven. Terwijl jullie het vuurwerk bewonderden, werd over de hele wereld actie gevoerd bij de Franse ambassades. Lekker puh! Het volk grijpt de macht. Regeringen en multinationals kunnen niet meer zomaar hun gang gaan. We willen weer ongelimiteerd sla kunnen eten zonder het gevaar te lopen onszelf daarmee met chemicaliën te vergiftigen. Als eenling kun je wel braaf je flessen naar de glasbak brengen - de Fransen uitgezonderd zoals ik van jou begrijp - maar pas als er voldoende massa is, kun je het systeem echt veranderen. Wat jij?

Liefs en heb het nog heerlijk,
Lis.

24 juli 1995, A'dam

Lieve Eck,

een gecomputeriseerde fax om je het ontcijferen van mijn handschrift te besparen - zit jij nu net als ik ook achter de compu? dat zou wel braaf zijn.

Hier word ik weer ernstig belemmerd door de techniek. Niet alleen kon ik afgelopen donderdag maar één schijfje maken, de compu weigerde gewoon faliekant hetzelfde werk twee keer te doen, maar ook kan ik nu de tekst niet van dat schijfje afkrijgen - gek word je ervan!! Dat betekent niet alleen dat jij nu niet een print hebt, waarop je weer lekker van alles kunt gaan wijzigen, maar ook dat ik nu niet verder kan. Het enige dat me daarbij troost, is de gedachte dat jij daar in la douce France hard aan het werk bent. Het is hier heerlijk weer en verder uiterst leeg. Je kunt je auto overal dwars over drie parkeerplaatsen aan de gracht kwijt. Zo moet het dus tien, vijftien jaar geleden nog zijn geweest in Nederland. Ik geniet ervan. Liefs aan C'lien en groeten aan de anderen (verschil moet er zijn) en ik ben superbenieuwd weer van je te horen. Liefs, Lis.

Lieve Lisette,

Ja, een atoombom op Mururoa, dat is pas vuurwerk! Voor die Fransen is niets te dol meer tegenwoordig, heb ik soms de indruk .

Maar flauwe grappen terzijde. Het interessante van jouw probleemstelling over de teruggevallen restanten van het vuurwerk is dat we ons als gemeenschap altijd veel drukker maken over de vervuiling, die we zien dan over de vaak veel grotere, maar niet direct zichtbare andere gevolgen. Daar zit dan ook de kern van onze mondiale milieuproblematiek: "wat je niet ziet, is niet zo erg". Ja, natuurlijk vallen er flink wat hulzen, parachuutjes, papiertjes en kokertjes terug in zee. Zal best wel een behoorlijke rotzooi zijn die daar de volgende dag in Cannes aanspoelt. Maar de kosten van **dat** opruimen zitten ruimschoots in de horecaprijzen verwerkt. Een biertje kost daar niet voor niks twintig Francs. Nee, volgens mij is het vuurwerk zelf een veel groter probleem. Daar gaan tonnen en tonnen hele 'vieze' chemicaliën de lucht in, zeer veel zware metalen voor de prachtige kleureffecten, chloor- en stikstofverbindingen voor een rondje zure regen en natuurlijk de tonnen door de verbranding gegenereerde CO₂, hup, wéér een kleine bijdrage aan de planetaire broeikas. En wie betaalt het opruimen van al die left-overs? Inderdaad, **niemand!** Of beter gezegd, de generaties na ons. Dat zit in ieder geval niet inbegrepen in de prijs van het aangekochte vuurwerk.

Inderdaad is de berichtgeving van de Nice Matin over de nucleaire proeven beperkt tot een één-koloms berichtje op pagina 15 en moet informatie over de heldenrol van Greenpeace uit buitenlandse media geput worden. Ja, wat beweegt de Fransen om in deze tijd nog met nucleaire wapens te experimenteren?

Ha die lieve Lisette,

Zie hier dus, dan maar weer via de inmiddels bijna verouderde, maar daarom tenminste wel werkende fax mijn waarschijnlijk laatste release van brief #2

Have Fun !

25 september 1995

Bovenstaand stuk schreef ik op 20 juli. Inmiddels zijn er twee maanden verstreken en heb je wel bar weinig van mij gehoord. En dat om een voor een automatiseringsbaasje bijzonder gênante reden. Op die dag kreeg ik m'n nieuwe mini printertje ter grootte van een slof sigaretten van ons Medialab, mèt zelfs voor mij begrijpelijke - want door Henk geschreven - instructies. Ik voer alle handelingen uit, stop stekkertjes te bestemder plekke, zet 'm aan, en wàt denk je? ... niets. Maar ja, zoals je weet zit ik nu 30 jaar in de automatisering en heb ik op een dolle maandag ook nog eens wis- en natuurkunde gestudeerd, dus ik denk: dàt ga ik even oplossen. Stekkertjes nalopen. Computer doet het, printertje geeft geen sjoege. Kijken wat er gebeurt, als ik de adapters verwissel. Nu doet de computer het ook niet. Dan de printer misschien? Inderdaad veel actie. Er komt rook uit de adapter (die dus officieel van de computer was). Nou dàt weer! Wel een erg geavanceerde vorm multimedia: de tekst geheel automatisch omgezet in rooksignalen. Helaas is de show maar van korte duur en eenmalig en tevens het voorlopige einde van mijn computertijdperk in Frankrijk.

Half augustus zijn Carolien en ik voor een paar weken naar Dawn en Ken in Amerika gegaan, waar ik Dawn's computertje mocht lenen. Over onze avonturen in Amerika vertel ik straks wel weer, maar op deze plek moet ik maar meteen nog een keer met de billen bloot. Op een prachtige dag, terwijl iedereen naar het pretpark was, ben ik gaan zitten om mijn correspondentie achterstand een beetje in te lopen. Een dag met veel inspiratie, waar ik zo'n 25 Kb aan tekst produceer. Aan het eind van de dag belt Dawn naar m'n kamer of ik een biertje kom drinken en wàt doet deze jongen, blij om weer onder de mensen te zijn? Hij zet pats boem de computer af, zonder ooit iets gesaved te hebben. Het droevige einde van 12 uur inspiratie, gedoemd

om voor altijd als een onvindbare hoeveelheid nullen en enen op Dawns harde schijf gevangen te zitten.

Twee van dit soort compu-ongelukjes geeft natuurlijk wel te denken. In het potlood-en-papier-tijdperk zou dat niet gebeurd zijn. En wat zijn we er nou echt mee opgeschoten? We sjouwen een zwaar en kostbaar apparaat mee, zo kwetsbaar als de pieten en waarom eigenlijk? Als pure schrijfmachine absoluut niet verantwoord, denk ik. Maar als communicatie-apparaat voegt het wèl veel toe aan onze maatschappij. Mogelijkheden die wel eens enorme besparingen zouden kunnen opleveren in onze huidige verspilling van fysiek transport. Daar moet ik me dan maar mee troosten als computer-oen.

Maar terug naar de Fransen en de vraag wat hen beweegt om nog steeds met nucleair vuur te spelen. Ik denk dat de reden politiek veel minder spectaculair is dan het lijkt. Als één van de twee atoommachten van Europa hebben ze ongetwijfeld nog altijd veel nucleair geweld in hun strategische voorraden. Daar horen uiteraard afdelingen van wetenschappers bij die natuurlijk weer nieuwe dingen uitvinden en dus willen uitproberen. Dan wordt er een tijdje driftig gelobbyd onder de hoge ambtenaren en politici. Dat gaat daar makkelijk, want het merendeel van de Franse bobo's kent elkaar van de Polytechnique, waar ze allemaal hebben opgezeten. Het besluit wordt genomen en met het *dédain* voor hun bondgenoten en de natuur dat hen zo eigen is, wordt het politiek doorgedrukt.

Ongetwijfeld tot jouw verbazing kan ik mij overigens principieel niet zo vreselijk opwinden over het doen van kernproeven. Behalve dan natuurlijk over het feit dat ze het niet op eigen bodem doen, maar op grondgebieden die ze Frans mogen noemen omdat er toevallig twee eeuwen geleden een paar Franse avonturiers de lokale bevolking met hun vuurwapens wisten af te bluffen. En dat ook nog eens op een stuk van de wereld met het helderste oceaانwater dat ik ooit in mijn leven gezien heb. Maar realiseer jij je dat in Frankrijks energiecentrales maandelijks vele malen meer nucleair afval geneerd wordt dan met deze paar kernproeven? En dat jaar in jaar uit en ieder jaar meer!

Zoals zo vaak bij milieuproblematiek kunnen wij ons gigantisch opwinden over het spectaculaire zichtbare topje

van de ijsberg, terwijl het echte gevaar onder de oppervlakte loert. Vaak letterlijk!

Onze omzwervingen in Amerika hebben mij dat weer bevestigd. Je zult met me eens zijn dat Dawn en Ken uit het goede hout gesneden zijn. Behalve dat je vreselijk met ze kunt lachen zijn ze verder in alle opzichten zorgvuldig met hun omgeving. Maar ja, ze leven wèl in Amerika.

Op een ochtend kom ik naar beneden voor m'n ontbijtje, hoor ik met een snelle regelmaat een soort bonkig vroem, vroem, vroem... Niemand thuis, dus ik ga op onderzoek uit, want hier is iets danig mis. De airco soms? Of is de centrale verwarming aangeslagen, nee dat kan niet, een kapotte ijskast of wasmachine? Dan vind ik de deur waar het onheilsgeluid vandaan komt. Het blijkt een kamer te zijn waar ik nog nooit eerder was. Ik doe de deur open en zie de oplossing van het raadsel: Ken die op een soort van super elektronische hometrainer met een dashboard als van een Boeing loopt te hollen. Met veel snoertjes en stekkertjes verbonden met het apparaat holt hij zwaar bezweet als een zombie over de lopende band, zapper in de hand, afwisselend kijkend naar een aan het plafond opgehangen televisie en zijn control panel, waar ongetwijfeld zijn hartslag, longinhoud, bloeddruk en conditie wordt bijgehouden en wie weet zijn blaasinhoud en gemiddelde haargroei. Verder staan er nog zo'n fiets waar je, hoe hard je ook fietst, geen meter op vooruit komt, dan nog zo'n roeiding en liggen er van die enge halters en gewichten.

Jeeh, Ken, what the heck are you doing? Ik heb Ken nog nooit verder zien lopen dan van de voordeur naar zijn auto. *I am earning my beer for tonight* hijgt hij kreunend. Weliswaar is zijn wasserette bedrijf maar een kilometer verderop, maar als Amerikaan en in dat warme vochtige klimaat kom je er gewoon niet op om dat te lopen, laat staan te fietsen (Nie von gehört). Dus natuurlijk heb je als 'tweeverdienend' gezin twee auto's nodig. Maar van al dat autorijden word je weer vet en pafferig, dus plet je je hele huis vol hometrainers. Om in jouw terminologie te blijven hebben we hier niet te maken met tijdrijken, maar met doorgewinterde 'tijd-armen'. Eerst word je tweeverdiener om ondermeer twee auto's te kopen, dan moet je om de gevolgen daarvan te bestrijden dagelijks urenlang trainen en natuurlijk bij- verdienen om al die enge

apparaten te kopen inclusief dat extra televisietje, want anders verveel je je zo. En het is allemaal zulk lelijk spul dat je er ook een aparte kamer voor nodig hebt (een groter huis dus) . Kortom, die tweede baan heb je alleen al nodig om het transport erheen met alle *drum* en *dran* te kunnen betalen. Daar komt het eigenlijk op neer. Maar ja, wie ben ik om daar over te spotten als ik zelf verleerd heb om met potlood en papier te werken en de ene computer na de andere opblaas, gewoon om een brief aan jou te schrijven.

Wat een verspilling van kostbare stoffen, hè : voor activiteiten, waar onze ouders gewoon een beetje grafiet en een paar schoenzolen voor nodig hadden, sleuren we nu tonnen troep uit deze planeet naar de oppervlakte voor computers, beeldschermen, printers, batterijen, (nucleaire) stroomvoorziening, auto's, brandstof, wegen, vliegtuigen en (belastingvrije) kerosine.

Gelukkig is er nog een eco-neutrale stof op deze aarde: stof tot nadenken.

Dat ga ik dan maar weer eens een tijdje doen.

Dag Lisette,

Groetjes van een medeverspiller van aardse goederen

Lieve Eck,

Al die tijd dat ik het woord tijdrijken gebruik, heb ik dus nog niet één moment gedacht aan tijdarmen. Je ziet maar weer waar zo'n gedachtenwisseling goed voor is! Het grappige is dat ik bij je beschrijving van het hectische leven van Dawn en Ken meteen een gevoel van medeleven krijg. De zielen ... ze hebben nergens tijd voor, want alle tijd van leven moet worden verhuurd aan derden in ruil voor geld, waarvoor dan hopelijk weer wat tijd gekocht kan worden. Ondanks alle gehaast schiet dat niet op, natuurlijk.

Als ik dan kijk naar mijn eigen leven - toen ook ik een groot deel van mijn tijd nog aan anderen verhuurde, moest altijd alles snel en tussendoor. De groenteman hier op de hoek, die altijd beleefd wacht tot de klant die hij geholpen heeft al het aangeschafte gezond heeft ingepakt, kon van mij op boze blikken rekenen. Snel, snel, snel wilde ik geholpen worden. Erin en eruit, hup, hup. Ook met mijn burens wenste ik generlei en nul contact. Als ik thuis was, wilde ik rustig de krant lezen op mijn bankje voor aan de straat en zeker geen gezeur van kinderen of anderszins aan mijn kop. Je leeft toch ook in een stad om anoniem je gang te kunnen gaan, nietwaar?

Sinds ik vorig jaar mijn kantoor vaarwel zei, leid ik een totaal ander leven. De groenteman en ik kennen elkaar bij naam, maar vaker nog neem ik de tijd om een eindje verderop naar de natuursuper te fietsen. Daar heerst een ontspannen sfeertje. Daar heeft niemand haast. De burens heb ik inmiddels ook leren kennen. Vooral de kindertjes, die weer of geen weer buiten spelen. Ik geef ze een boterham, zij vragen waar ik van heb gedroomd. Ik geniet ervan. Ik merk zo wat een zegen het is om tijd van leven te hebben. Het brengt me in verbinding met mezelf, met anderen en met een manier van leven die verantwoordelijker is dan die ik had toen ik me nog verhuurde en voor het oog van de wereld nuttige dingen deed. Ik 'werkte' immers. In de Utne Reader stond een prachtige serie artikelen over genezen. In het ene betoogt de schrijver dat onze hersenen geprogrammeerd zijn om ons in contact te brengen met

anderen om onze kans op overleving te vergroten. De manier waarop je omgaat met familie, vrienden en collega's wordt door je hersenen vertaald in veranderingen in hormoonspiegels en neurotransmitters. "Mensen hebben mensen nodig," concluderen de onderzoekers. "Niet alleen voor de praktische voordelen die uit het leven in een groep voortvloeien, maar voor gezondheid en overleving. Op een of andere manier trekt interactie met de grotere sociale wereld van anderen onze aandacht buiten onszelf, vergroot het onze focus, versterkt het ons vermogen om ons te redden, lijkt het de hersenreacties stabielier te maken en de persoon minder vatbaar voor ziekte." Een ander artikel sprak me nog meer aan. Arts Larry Dossey beschrijft een blijkbaar bekend experiment, waarin een cardioloog uit San Francisco mensen verspreid over de hele Verenigde Staten vroeg te bidden voor ruwweg de helft van de 393 patiënten op de hartbewaking. Die lagen daar met òfwel een daadwerkelijke hartaanval òf zware pijn in de borst. De patiënten noch de artsen of het verplegend personeel wisten voor wie er werd gebeden en voor wie niet. Het experiment wees uit dat degenen voor wie werd gebeden het op verschillende vlakken beter deden dan de anderen. Er stierven er uit die groep minder, ze hadden minder sterke medicatie nodig en geen van hen had behoefte aan kunstmatige ademhaling.

De schrijver bespreekt verschillende verklaringen, maar legt zich ook neer bij het feit dat je in de geneeskunde vaak eerder weet dat iets gebeurt, voordat je weet hoe het gebeurt. In een beschrijving van de ontwikkeling van het vak onderscheidt hij vervolgens drie overlappende stadia. Sinds 1860 hebben we de mechanistische geneeskunde: het lichaam als complex mechanisme wordt het best met navenante methoden als chirurgie, bestraling en medicijnen behandeld. Zo rond 1950 begint het psychosomatische idee post te vatten, waarbij werd aangetoond hoe gedachten en gevoelens het lichaam, soms dramatisch, beïnvloeden. Inmiddels is er het besef, of sterker nog het bewijs van niet-lokale geneeskunde, waarbij gedachten van de één aantoonbaar een invloed hebben op het leven van een onbekende ander die zich je-weet-niet-waar bevindt. Waarom schrijf ik je dit allemaal? Ten eerste natuurlijk, omdat ik je altijd graag gedachten laat weten die indruk op mij maken. Maar ook omdat het in mijn perceptie linea

recta te maken heeft met datgene waar wij ons mee bezig houden. Ondanks al ons individualisme, al onze wil om de touwtjes van ons leven krachtig in eigen hand te houden, al onze kennis en macht zitten we volgens deze en navenante theorieën in een collectief systeem, waarbij we elkaar met onze gedachten beïnvloeden. Het laat me op een andere manier nog eens zien dat je niet gelukkig kunt zijn in een land, of liever gezegd een systeem dat mensen buiten sluit. Op niet mis te verstane wijze wordt aan degene die geen baan kan vinden duidelijk gemaakt dat haar inbreng niet gewenst is, zijn inzet niet wordt gewaardeerd. Wie buitengesloten wordt, verliest meer dan eigendunk of status. Buitensluiting grijpt diep in het leven in, mensen verliezen een sociale omgeving en daarmee worden ze kwetsbaarder.

Ik ben ervan overtuigd dat het isolement en de wanhoop van velen die keer op keer te horen krijgen dat ze wéér niet zijn gekozen, ons allemaal treft. Net als bij de milieueffecten is het ook hier zo dat de onzichtbare effecten minstens zo belangrijk, zo niet ingrijpender zijn dan de zichtbare. Dan kun je als tweeverdiener nog zo hard werken om al je spulletjes voor elkaar te krijgen - of je wilt of niet, je wordt beïnvloed door al diegenen die er niet bij mogen horen.

Dat geldt precies hetzelfde voor de manier waarop we omgaan met de planeet waarop we leven. Ik ben ervan overtuigd dat de diepe verontwaardiging over de Franse kernproeven op Mururoa vooral hiermee te doen heeft. Alle aandacht die uitgaat naar verdediging, kan niet uitgaan naar contact. Politici, generaals en presidenten mogen er dan van overtuigd zijn dat kernwapens nodig zijn om het evenwicht te bewaren en dus de soort in stand te houden - zulke artikelen als die uit de Utne Reader geven een heel ander beeld. Contact, tijd voor elkaar, samen momenten vieren, dat houdt het individu in stand en dus ook het geheel.

Nog even een citaat. Het is van degene naar wie jij vast bent vernoemd, Meister Eckart: *We leven om te leven. En we moeten het leven niet uitstellen vanwege werk of onze plannen om iets te kopen met het geld dat we verdienen.* Die wist het in de dertiende eeuw al - blijkbaar was het toen ook al een probleem. Dat is niet hoopgevend. Het gesprek met Bernard Lietaer over Timedollars was dat wèl.

Ik doe de aantekeningen hierbij. Denk je dat ze voor iemand die er niet bij was te begrijpen zijn?

Ik hoor wel van je,
liefs, Lisette

brengt schoenen van een ander naar de schoenmaker, die ander verbouwt meer groente dan hij zelf op kan eten, een derde bakt koekjes etc. Partijen komen samen overeen wat een dienst hen waard is. In US nu al grootschalig: The Brooklyn Life Insurance Company gaat deel van de premie al in Time Dollars (waarde 1 T\$ is ca. \$10) innen. Voordeel voor hen:

- mensen die aan zo'n systeem meedoen 1 september 1995

Weergave van ons gesprek met Bernard Lietaer

Zijn uitgangspunten

Geld is een afspraak tussen mensen in een gemeenschap. Het is niet een ding, een bankbiljet of wat er op je rekening staat. *Geld is het spoor van je activiteiten, van de ruilen die je met anderen doet. Het is de footprint, niet de foot. Het wordt geschapen op het moment dat je een lening afsluit.*

Rente is een afspraak. Hij vertelde het verhaal van de man die in een outback van Australië, waar de mensen nog in een systeem van directe ruilhandel leven, een koeiehid in rondjes snijdt, op elk daarvan een stempel zet en elk gezin er tien geeft. "Volgend jaar kom ik terug om te zien hoe het jullie vergaat en wil ik van elk van jullie elf rondjes terug hebben," zegt hij bij het afscheid. Wat gebeurt er? Om het elfde rondje te krijgen, zullen de sterken het van de zwakkeren af moeten pakken.

Conclusie I : rente geeft concurrentie, competitie.

Conclusie II: rente heeft een ecologische impact: het loont om vandaag bomen te kappen, het hout te verkopen en het geld op de bank te zetten. het geld groeit harder dan de bomen.

Alternatieven: LETS en Time Dollars

Principe: zoeken naar mogelijkheden om dingen voor elkaar te doen - wie een auto heeft,, blijven gezonder (waardering, sociaal contact, etc.) en de mij. hoeft dus minder uit te keren

- marketing

- keren T\$ weer uit als deel van betaling of bonus aan medewerkers.

Negatieve rente

Bedrijven kunnen condities stellen in het accepteren van

Time Dollars, maar er is één fundamentele algemene conditie: de negatieve rente. Geld moet rollen, het is immers een ruilmiddel. Wanneer jij je TimeDollars vasthoudt, moet je daar rente over betalen (cf. vermogensbelasting in Ned.). Het wordt dus aantrekkelijk (hoe doet de Life Insurance Cie. dat??) om ze uit te geven.

Coöperatief en toekomstgericht

Het systeem van Time Dollars is:

- 1) coöperatief i.p.v. competitief: nu gaat het erom: wat is je produktiekracht? Over 20 jaar 'werkt' nog maar 20% van de mensen, die andere 80% kan zichzelf dus niet meer identificeren met hun produktiekracht. Wèl kunnen ze anderen laten delen in hun passie en daar wederdiensten voor terug krijgen. (Het competitieve systeem blijft ernaast bestaan, we willen niet Rusland imiteren, het is beter een auto te kopen die competitief is gebouwd.)
- 2) ecologisch verantwoord: als je met de Time Dollars alles gedaan hebt wat je je kunt bedenken, ga je dingen doen die op termijn geld besparen of opleveren. Bomen planten of het equivalent ervan, je huis isoleren bijvoorbeeld.

Vraag: is de mens niet van nature competitief?

Bernard haalt Jung aan: de onderdrukking van een archetype brengt twee schaduwen voort. Bijv.: de onderdrukking van The King scheidt de schaduwen van de Tiran en van de Zwakkeling. De Tiran is tiran uit angst om een zwakkeling te zijn en vice versa. Pas wanneer je liefdevol kunt accepteren dat beide bestaan, kun je het evenwicht van The King bereiken. Bernard's nieuwe boek gaat heten: *Beyond greed and scarcity. Dat zijn de twee schaduwen die ontstaan door de repressie van het archetype The Great Mother ofwel de overvloedige natuur. Wij leven in de schaduwen als zouden ze onvermijdelijk het enige mogelijke bestaan zijn. Hij wil aantonen dat we in repressie leven en een stap verder kunnen gaan, naar de overvloed die voortkomt uit de natuur.*

Hoi Lieverd, Hier is dan via de 'geëigende' weg de tweede herziene versie van mijn brief. Helaas niet met daarin aangegeven de veranderingen. Dat heeft te maken met het feit , dat het geheel nieuw ingetikt moest worden als gevolg van mijn oenigheid. Volgende keer beter. DOEI

Driebergen, 25 november

Lieve Lisette

Het is alweer een maand geleden dat je schreef. Zoals je inmiddels weet heb ik een week na je brief wereldkundig gemaakt dat ik binnenkort opstap bij BSO. Nou, zoiets gaat een mens toch ook niet in de koude kleren zitten hoor! De pers schreef, zoals je wellicht gezien hebt, hele aardige dingen over mij en dat is natuurlijk lekker voor het ego. Ik heb in mijn situatie dus van geen kant dat gevoel van "buitengesloten" te zijn waarover je schreef. En armlastig ben ik ook niet. **Maar toch!** Maar toch had ik zeker in het begin een heel erg leeg gevoel over mij en heb dat nog. En dan te bedenken, dat ik nu nog gewoon naar kantoor ga om m'n BSO-breiwerkje af te hechten. Natuurlijk is zoals je schrijft het sociale netwerk van levensbelang. Maar er speelt bij iemand die geen 'baan' heeft volgens mij nog iets heel anders en dat is het ontbreken van - wat ik altijd noem - "de noodzaak om op te staan", het gevoel dat anderen je nodig hebben, op je zitten te wachten. Huïsvrouwen hebben daar veel minder last van want zij hebben altijd nog dat gezin, dat hen nodig heeft. Misschien is dat ook wel de oorzaak van het feit, dat (westerse?) vrouwen meestal ouder worden dan hun mannen. Mannen die met de VUT gaan voordat hun brandstof op is zitten daar veel meer mee en betalen daarmee, denk ik, ook de prijs voor het feit dat ze nog nooit een ruk hebben uitgevoerd in het huïshouden en daar dus ook geen enkele verantwoordelijkheid voor voelen. Nee die mannen compenseren meteen hun 'niemand heeft mij nodig'-gevoel door direct een één of ander vaag adviesburootje op te zetten met een maximum aan electronica zoals faxen, computers en juppofoons (je weet wel van die enge draadloze dingen, waarmee ze bij voorkeur op goed zichtbare hoeken van straten waarschijnlijk met de PTT tijdmelding staan te praten). Met dat burootje komen ze overigens geen moer verder als het hun niet lukt om ook klanten te winnen voor hun adviseurschap. Want alleen dan hebben ze waar ze onbewust op hopen: iemand die ze nodig heeft. En dat heeft mijns inziens slechts heel zijdelings met geld te maken!

Als deze briefwisseling de basis gaat vormen van 'Het Boek', waar de pers over schreef, is dit misschien ook het moment om de koe van de werkloosheid meteen maar bij de hoorns te vatten: ER IS NIET GENOEG WERK (althans dat lijkt zo) en bijna allen die onder de

categorie "werkloos" vallen ervaren dat als vervelend en gênant. "Ik zit even tussen twee banen in" is stevast het antwoord van de werkloze die in gezelschap de onvermijdelijke vraag moet beantwoorden van "wat doe jij?" Hun leven lijkt doelloos en - zeker als het minder kansrijke jongeren zijn - zoeken ze een andere compensatie voor het ontbreken van de contacten in het werk en een andere uitlaatklep voor hun energie. Flink wat van hen vinden die in de wekelijkse voetbalcompetitie en het in reepjes snijden van treinbanken op weg daar naar toe. Die jongens zijn niet crimineel, nee ons systeem heeft gefaald hun energie in betere banen te leiden. Trouwens, wat heet 'beter'? Is het eigenlijk wel zoveel beter om bij voorbeeld in een keurige betaalde baan nucleaire wapens te maken, waar je een hele oceaan mee kunt besmetten dan bekleding in reepjes te snijden, die later in eveneens keurige banen weer hersteld wordt? Als je de beschadigde stof niet recycelt, is er in het laatste geval hooguit wat katoen of wol verloren gegaan.

Maar goed, er zijn dus te weinig banen. Ja nogal logisch want er zit een systematische fout in ons economisch bestel! En dat hef je dus ook niet op met een beetje gerommel in de marge met die zogenaamde 'Melkert*-banen'.

Het probleem is, dat sinds jaar en dag meer dan tachtig % van alle belastingen die bij ondernemingen geheven worden samen hangen met mensenwerk. Minder dan gemiddeld drie % van de belastingen heeft met het verbruikte materiaal te maken. Een ondernemer die beter wil concurreren en zijn kosten wil terugbrengen, zal dus op de eerste plaats kijken naar besparing op personeel. Ook al heeft hij dan meer materiaal of machines nodig en verbruikt hij meer energie, toch zal hij goedkoper uit zijn.

Efficiency is in ons systeem daarom identiek geworden met 'minder personeel'. In de afgelopen tien jaar heeft onze nationale trots, Philips, zijn financiële omzet met 30% en de materiaal - omzet met 50% verhoogd en tegelijkertijd het aantal arbeidsplaatsen met bijna honderdduizend verminderd! Dat is nog eens efficiency! Naar de huidige economisch maatstaven verdient de directie dan ook een gigantische pluim. Niettemin moeten ze dit proces wel nog verder doorzetten, want de concurrent is ook hard bezig met hetzelfde.

Maar niet alleen Sony en NEC, iederéén is bezig met dan proces, ook de banken, verzekeraars, andere industrie en de overheid. En wat moeten al die door efficiency uitgestoten werkers dan doen?

Precies, naar de kroeg of treinbanken in reepjes snijden. Vroeger

lieten wij ze in het kader van de werkverschaffing zakjes plakken, tegenwoordig heten het dan Melkertbanen, en als het aan het VNO ligt, gaan we onze produktie nog verder opvoeren, want de fantasie van deze instantie reikt niet verder dan de oplossing die vlak na de tweede wereldoorlog bedacht werd: Industrialisatie. Dat betekent zoveel mogelijk handelswaar maken, die je op dekken kunt vastsjorren. Echt mannenwerk, dus. Maar dan wel graag efficiënt, dus met zo min mogelijk mensen. Helaas staan de heren er niet bij stil dat er een einde is aan zowel materiaalverbruik als aan het opnamevermogen van 'de markt', terwijl het hele gedoe ook nog nauwelijks banen oplevert. We zijn dus met z'n alleen bezig aan een soort van mondiale kettingbrief, die op hele korte termijn gigantisch gaat vastlopen. De overal toenemende werkloosheid en vervuiling zijn daar de voortekenen van en beide het gevolg van dezelfde denkfout!

Acht jaar geleden was ik in China en zag daar hoe ergens in een stad in het binnenland de fundamenten werden gegraven voor een nieuw gebouw. Zeker vierhonderd Chinezen waren daarmee bezig door aarde in een mandje te gooien en dat vervolgens op hun hoofd te zetten er mee uit de bouwput te klimmen om het in een bakfiets te legen. Inmiddels hebben ze in China ook kennis gemaakt met westerse efficiency en worden nu fundamenten met draglines uitgegraven. Dat levert op korte termijn ongetwijfeld meer gebouwen op voor de snel oprukkende economie naar westers model. Maar wat gaat er gebeuren met die 399 fundament-gravers en hun collega's in een land, dat toen ik er was het woord werkloosheid niet eens kende? Die gaan vast geen 'vaag adviesburootje opzetten met fax en juppofoon, denk ik. En hoe staat het straks met materiaal- en energieverbruik?

'Niet genoeg werk' en milieuproblemen hebben hoofdzakelijk met verouderde ideeën over efficiency te maken. IK heb daar wel nieuwe voorstellen voor.

"Confused? You won't be after the next edition of our correspondence".

Dag lieve Lisette, groetjes van een betweter.

Amsterdam, 13 december 1995

Lieve Eck,

Ja, je gaat weg bij BSO! Ik vind het wel een mooi moment, zo bij de fusie met z'n gelijkwaardige partner. In het bedrijfsleven wordt niet voor niets over 'dochters' gesproken. Nu gaat het kind dat je 22 jaar geleden baarde trouwen en jij als vader weer je eigen weg. Natuurlijk heb je dan een beetje een leeg gevoel. Dat heeft elke vader die zijn dochter los moet laten. Maar als commissaris blijf je toch in de buurt. Zo zie ik mijn eigen vader ook: Barbapappa op de achtergrond. Bemoeit zich niet met mijn dagelijkse leven, maar is altijd onder handbereik voor aanmoediging of overleg.

Met alle dingen die je van plan bent en die je aanhoudt, zie ik jou niet als een ware tijdrijke. Tig commissariaten, je bemoeien met de introductie van een consumentenprodukt, leiding geven aan de ontwikkeling en registratie van een preparaat dat mensen met immuunsysteem problemen uit de brand kan helpen - ja, en dan nog het idee om van onze briefwisseling een boek te maken, natuurlijk! Volgens mij zit jij de komende jaren net zo volgepland als de afgelopen tijd. Jij hebt er al lang voor gezorgd dat je een heleboel redenen hebt om uit je bed te komen - alsof het overigens zo erg is om er een tijdje in te blijven liggen. Zolang je ligt, is alles mogelijk. Kun je denken dat je grootse dingen gaat doen. Zodra je opstaat, grijpt de werkelijkheid hard in. Moet er koffie gezet, krant gelezen en hup, hup naar buiten gegaan worden. Boodschappen gedaan, afspraken gemaakt en nagekomen, eten gekookt. We rennen ons de hele dag rot met dingen die we zelf hebben bedacht. Wanneer heb je nou tijd voor jezelf, een boek of helemaal nakko niks? Mijmeren, dromen, flierefluiten. Een deel van de problemen van onze tijd komen volgens mij juist voort uit het idee dat je niet van uit jezelf redenen genoeg hebt om op te staan, maar daar altijd een prikkel van buiten voor nodig hebt.

Ik ben nog steeds onder de indruk van de oefening die we deze week met het bestuur van de stichting Milieubewustzijn deden om erachter te komen waarom we ons hier op het noordelijk halfrond toch zo vastklemmen aan

het idee dat veel kopen, en dus hebben, het grote levensgeluk zal opleveren. Er zijn tal van consultancy bureaus - of de bureautjes zoals die van de door jou beschreven Vutters - die daar graag een duur en veelomvattend onderzoek op los zouden laten. Maar je kunt ook bij jezelf te rade gaan. Als je de drijfveren van één mens kent, ben je al een heel eind.

De stappen waren eigenlijk zo simpel. Schrijf op wat je het liefste koopt - kleren, oorbellen en lippenstift in mijn geval. Geef dan aan welke behoefte je daarmee vervult: laten zien dat ik bij de tijd ben, was mijn antwoord. Is er misschien een diepere behoefte die je probeert te bevredigen, was de volgende vraag. Ja, en toen kwam de aap uit de mouw: ik ben bang om niet gezien te worden, bang dat men mij onopgemerkt voorbijloopt, niet weet dat ik er ben. Beng, pats, knal, ##@** - die was raak. En niet alleen voor mij. Ik geloof dat bijna iedereen het woordje 'angst' in z'n antwoord had zitten. Allemaal zijn we bang, hartstikke bang. Maar waarvoor dan eigenlijk? In de psychologie hebben ze sinds Freud niet stilgezeten en zijn ze erachter: alle angst is een vorm van doodsangst. We zijn allemaal bang voor de dood. We zijn, zogezegd, als de dood.

Tja, daar zit je dan met je goeie gedrag. Denk je een avondje rustig te gaan vergaderen over projecten die het bewustzijn van het milieu zouden kunnen vergroten, kom je thuis met de onthutsende conclusie dat je je aan het leven probeert vast te ketenen met allerlei goederen - bij de een was het reizen, bij de ander uit eten gaan, bij de volgende kleren, boeken of altijd hompen kaas in huis.

Maar bezit is natuurlijk niet de enige manier om de angst voor de dood tegen te gaan. Een andere is zonder enige twijfel het krijgen van kinderen. Als je naar je bloedjes kijkt, weet je zelf zeker dat je bestaat en anderen kunnen het ook zien. Bovendien, wanneer jij er niet langer bent, leef je altijd nog voort in je nageslacht. Een andere manier om de doodsangst te bestrijden is, denk ik, GDidB: Grote Daden in de Buitenwereld. Met andere woorden: een baan. Het vervullen van een functie in een bedrijf of organisatie is ook een manier om aan anderen te laten zien dat je bestaat en zij niet zomaar aan je voorbij kunnen gaan, want: Als Jij Er Niet Bent, Gaat Het Mis. Jij vervult een taak, jij bent

onmisbaar - als dat niet het bestrijden van doodsangst is, dan weet ik het niet meer.

Dat is volgens mij ook de blinde paniek die uitbreekt, als je overtollig blijkt te zijn. Je hebt geen taak, je bent niet nodig, overbodig. Gaat u maar, voor ons bestaat u niet meer, is de boodschap die je krijgt en dat raakt aan je doodsangst. Dat geldt natuurlijk ook voor de ontspoorde jongeren die jij in je vorige brief beschrijft. Zij komen niet eens aan de bak. Je kunt er net zo goed niet zijn, is de boodschap die zij van de buitenwereld krijgen. Tja, dan zul je eens laten merken dat je er wel bent. Niet goedschiks - o.k., dan zal de wereld het kwaadschiks voor de kiezen krijgen!

Die doodsangst is dus ook de reden waarom we zo vasthouden aan die banen, aan het consumentisme en aan het krijgen van kinderen, hoewel we allemaal weten dat het zo langzamerhand wat al te druk wordt op de aardbol. Op het gevaar af beticht te worden van blasfemie, zou je bijna zeggen dat God een constructiefoutje heeft gemaakt. Uit angst voor de dood gaan we als een gek produceren en consumeren, en juist dat zorgt voor een vervuiling die ons dichterbij de dood brengt. Uit angst voor de dood vermenigvuldigen we ons zodanig, dat ook dat ons dichterbij de ondergang brengt.

In de alternatieve bewegingen en de New Age zie je als tegenhanger een stroming van mensen die het sobere leven voorstaan. Niet meer kopen dan je nodig hebt om in leven te blijven, dus ook geen tijd meer besteden aan de oriëntatie op vakantieparadijzen, de aanschaf van een nieuw servies of auto. De tijd die ze overhouden, besteden ze aan meditatie, het aandachtig schoonmaken van de zelf geteelde worteltjes of luisteren naar muziek. Voel je de rust die meteen al van zo'n beschrijving uitgaat? Terwijl de wereld harder en harder lijkt te gaan draaien (en te gaan worden), kunnen sommigen hun aandacht onverdeeld richten op kleine dagelijkse taken. Zijn zij vertrouwd met de dood? Minder bang? Misschien. Op de begrafenis van een tante van Jos sprak de niet eens zo getalenteerde pastoor van de overgang van het leven naar de dood als van een gedaanteverandering die voor ons mensen heel wat lijkt, maar in de ogen van God of van de eeuwigheid vrijwel onopgemerkt gaat. Ik was zeer gegrepen. Als je de dood werkelijk zo kunt zien, hoef je niet bang te zijn.

Maar het geloof in kerk en God taant hier. Dat zal in dezelfde vorm ook niet meer terugkomen. Toch geloof ik dat ik met mijn ideeën over tijdrijckdom in een richting zit die wellicht enig soelaas kan bieden. Daar ga ik de komende twee weken mijn hersens nog eens op breken. Intussen ben ik heel benieuwd naar jouw voorstellen!

Liefs van an absolutely Confused pen pal.
Lis.

Driebergen, 16 januari, 96

Lieve Lisette,

Op de eerste plaats wil ik je beterschap beloven over de frequentie van mijn brieven. Want als we zo doorgaan, en we willen er ooit nog een boek van maken, dan krijgen we het met dit tempo nooit meer af voordat ons land is ondergelopen, het fenomeen 'boek' is verdwenen of onze potentiële lezers blind zijn van de ultraviolette stralen. Het is dus opschieten geblazen als we ueberhaupt nog een tijdige bijdrage willen leveren aan de oplossing van de mondiale confusion.

*Want dat de verwarring algemeen is blijkt wel weer uit een telefoontje waar ik gisteren - zaterdag - zeer vroeg mee gewekt werd. Iemand van de actie strohalm aan de lijn met de vraag of ik 'vandaag nog' voortrekker wilde zijn voor een petitie aan Minister Wijers van Economische zaken. Het voorstel zou dan zijn om toch Fokker te redden met de benodigde 2,5 Miljard gulden en dat geld terug te verdienen met 'kero-tax', een belasting die op kerosine geheven zou moeten worden. Op z'n zachtst gezegd een merkwaardig telefoontje, zou ik zeggen, van een milieubeweging. Niet het voorstel van die kero-tax, natuurlijk, maar om te pleiten voor het behoud van een **vliegtuig industrie** (!). Diezelfde mensen, ja, diezelfde mensen, die zich desnoods op een startbaan laten ketenen om de uitbreiding van een vliegveld te voorkomen, willen gaan pleiten voor het behoud van een vliegtuigbouwer. Dat noem ik nog eens 'confusion'. Zonder enige twijfel het trotse resultaat van de beïnvloeding door dezelfde industrielobby, die nog steeds blijft roepen, dat banen boven milieu gaan.*

(Banen in de betekenis van werk dan, natuurlijk, hoewel...ze roepen dat eigenlijk ook in de zin van startbanen)

Eindresultaat is dus, dat ook deze brave milieustrijders ook niet beter weten, dan dat banen alleen voor de dag getoverd worden door industriële activiteit. .Wat een nonsens! Waarom tellen dienstverlenende banen maar voor spek en bonen mee? Is dienstverlening geen echt werk dan? Veel macro-economen wekken de indruk, dat ze dat vinden. Zij vinden de dienstverlening slechts een 'bijproduct' van het echte werk, met name industriële produktie. Het woord zegt het al: **het echte werk**. Een arbeider die in een fabriek werkt en een produkt maakt draagt echt bij aan de economie .Zijn kapper daarentegen, ja die knipt alleen maar. Die draagt niet bij aan versjorbare en dus exporteerbare produktie en is dus maar een parasiet van de echte producenten.

Goed, onze nationale trots, Fokker, fabrikant van heuse vliegtuigen, is zeer waarschijnlijk ten dode opgeschreven en gaan er 7000 banen verloren. Daar schrijven we dan weken lang al onze kranten mee vol en ergeren wij ons aan al die stommerds die het zo ver hebben laten komen. Maar er is geen enkele reden tot opwinding , want , zoals ik in mijn vorige brief al schreef, is er werk genoeg . Ook voor de meesten van de techneuten van Fokker. Maar je moet dan wel bereid zijn om je ogen open te houden voor wat er gaande is in deze wereld. Het grote en zware industriële tijdperk is gewoon over! Onze westerse economie gaat door naar het volgende station: het tijdperk van 'Infobahnen', communicatie , service en software. Allemaal van die bezigheden , die praktisch niets tastbaars opleveren. Net als de kapper! En dan moet je niet proberen de oude vliegende zwaan met man en macht in leven te houden. Want dat scenario hadden we al een keer gezien , toen we tegen de stroom in probeerden de scheepvaartindustrie te redden door er ongelimiteerd gemeenschapsgeld in te pompen.

Maar zelfs al ga je mee met de economen, die alleen geloven in produkten , die je vast kunt houden, zelfs dan stuit je snel op een paradox. Want wat is 'een produkt' ?

Een auto? Ja natuurlijk. Een fiets, een paar schaatsen of gympen, T-shirts en spijkerbroeken, bierkratjes, ijskasten, allemaal produkten. Maar wat zijn het tien jaar later?.....Precies! Allemaal afval: roest , tientallen soorten onafbrekbare plastics, kleurstoffen, zware metalen, vrijkomende Cfk's, noem maar op! Dus wat hebben we in al onze economische wijsheid zitten produceren?.. Vuil! En waarvoor?

Voor het in stand houden van een economie? Dat kan geen doel op zich zijn natuurlijk. Voor onze welvaart, dan.? En wat is 'welvaart'? Het gevoel je prettig te voelen met z'n allen, toch? En wat is dan het verschil tussen je prettig voelen door naar de kapper te gaan, je lekker te laten masseren, naar een cabaret te gaan, gezellig geholpen te worden in een winkel of bediend te worden bij het eten aan de ene kant of je vijfde paar schoenen te hebben, het laatste model televisie, of een nieuw bankstel, (terwijl qua zitcomfort er met het 'oude' niets mis was) of een elektrisch mes aan de andere kant.?

Wat er mis is aan ons systeem, is dat wij in westerse belastingstelsels, zoals ik al eerder schreef, arbeid te hoog belasten en materiaal praktisch niet. Dat heeft tot gevolg, dat dienstverlening onbetaalbaar is geworden en we zodoende in een maalstroom terecht zijn gekomen, waarin we - producent en consument - elkaar aanpraten, dat we alleen gelukkig worden van **dingen** en niet van 'verwend worden'. Als ons economisch stelsel anders in elkaar gezeten zou hebben, zouden we ons nu ongetwijfeld verlekkerd hebben aan andere zaken dan aan al die dingen van glitter en glamour, waar we ons nu zo vreselijk aan vergapen en we uiteindelijk met z'n allen zeker niet gelukkiger worden.. Want de "angst" waar je over schrijft, die in het aller diepste van ons de drijfveer is voor veel van onze onzinnige aankopen kan ongetwijfeld ook bezworen worden door bijvoorbeeld een lekkere massage, die in het door mij voorgestelde stelsel zeker niet duurder zal zijn dan een nieuw T-shirt. of een nieuwe lippenstift (die trouwens toch binnen de kortste keren uitgedroogd is of uit de mode). Volgende keer zal ik uitgebreid schrijven over hoe 'mijn' economische wereld werkt en wat de gevolgen zijn. Dat ik pleit voor een verschuiving van belastingdruk is natuurlijk inmiddels wel duidelijk. Vliegen wordt heel duur in dat stelsel maar of het erg is dat we het ons niet meer kunnen permitteren straks, is de vraag die ik zeker ook wil beantwoorden

Inmiddels heb ik even zitten uitrekenen dat iedere Fokker F-100 in de loop van zijn bestaan: twintig jaren maal vijfduizend uren per jaar maal duizend liter per uur is **honderdmiljoen liter kerosine** verbruikt. Misschien zijn die jongens van strohalm toch zo gek nog niet.

We zullen zien.

Dag lieve Lisette, tot over twee weken,
Het ga je goed intussen

E. J.

Amsterdam, 5 februari 1996

HellJ lieve Eck,

hoe is 't nou? Ben je al een beetje gewend aan je tijdrijckdom? Zit je af en toe ook eens lekker te niksen en voor je uit te staren? Ik ben juist weer aan het werk - ja, zoals je weet, werk ik zelfs mee aan het produceren van een uiterst tastbaar produkt, een tijdschrift waarvan het eerste nummer maar liefst in 250.000voud de wereld in gaat. En dat terwijl ik als kleine zelfstandige schrijver toch in de dienstverlening zit. Is dat het 'm ook niet bij de zaak Fokker? Want niet alleen gaan daar 7000 banen in de zware industrie verloren, ook alle toeleveranciers zitten ineens met een klant minder. En dan gaat het niet alleen om degenen die produkten leverden, maar toch ook om tal van dienstverleners: de cateraar van de bedrijfskantine, de ontwerper van het jaarverslag, de externe systeem operators, de schoonmaakploeg, de glazenwasser enzovoort. Het zit nog niet zo eenvoudig in elkaar met die produkten en die diensten. Ik zal me ditmaal dan ook beheersen en niet na een vluchtige reactie op jouw brief weer mijn eigen gedachten beginnen uit te spinnen, maar eens geducht op jouw ideeën reageren.

Wij verkiesen produkten boven diensten - 'hebben' boven 'laten verwennen' - zeg je, omdat diensten onbetaalbaar zijn geworden en produkten niet. Belasting wordt geheven op het mensenwerk en niet op de kerosine of het zware metaal die we aan de aarde ontrukken - om het maar even simpel te stellen. Omdat die hoge belastingen op mensenwerk worden doorberekend, kunnen wij het ons niet veroorloven om elke week naar de kapper te gaan, ons lekker te laten masseren of regelmatig in een restaurant te laten volstoppen. Of, om verder te gaan in de diensteneconomie die jij voor ogen hebt, de boodschappen te laten doen, thuis in de kastjes te laten zetten en dan ja, waarom niet, voor je te laten koken. Als menselijke arbeid goedkoper was, zouden veel meer mensen van diensten hun werk maken, is jouw stelling. Zou je je auto laten wassen, je schoenen laten poetsen, je computer op z'n leukst laten programmeren. Zou je je kleren voor de stomerij laten ophalen, je was en je strijk laten doen, ze

misschien zelfs weer laten verstellen in plaats van hup, naar de winkel en iets nieuws gekocht. En allemaal aan huis, natuurlijk. Of bij je werk, want je zit natuurlijk niet altijd thuis. Je moet zelf ook geld verdienen. Maar als je dat niet meer bij Fokker doet en, omdat je daar in de automatisering zat, nu dus een eigen bedrijfje bent begonnen in het inrichten van 'sites' op het Internet, wat je ook weer bij je klanten thuis of op kantoor doet, is dat moeilijk plannen. Dat gaat natuurlijk makkelijker als iedereen via de door jou zo betitelde juppofoon 24 uur per dag en waar dan ook bereikbaar is, maar dan nog moet je een boel tijd steken in het maken van de afspraken. Of mensen zo vertrouwen dat je ze de sleutel geeft, natuurlijk. Of het zo regelen dat er altijd wel iemand thuis is, maar wie moet dat dan zijn? Of iemand in dienst nemen die dit ofwel allemaal voor je doet of op zijn, maar meestal toch haar beurt coördineert.

Je wordt in de pers vaak van feodaal denken beticht als je deze ideeën over de diensteneconomie uit de doeken doet. En als je inderdaad denkt in de richting van vast dienstverband van mensen die jou 'verwennen' met hun diensten, kan ik me dat goed voorstellen. Dan krijgen we weer het 'meisje voor dag en nacht', de privé-chauffeur en tuinman oftewel de 'have-nots' die de 'haves' dag in dag uit in de watten moeten leggen en daar ben ik als rechtgeaarde Nederlandse net zo tegen als de anderen die jou hierop aanvallen. Maar zolang jij voor ogen hebt dat veel meer mensen dan nu als zelfstandig ondernemer letterlijk werk maken van het verlenen van allerlei diensten, zie ik er niets feodaals in. Dan gaan we met z'n allen de mensen achterna die nu al werk maken van het bezorgen van pizza's of spareribs en het vliegensvlug betalen van je wielklem. Daar zie ik wel wat in!

Actie Strohalm, die jou over Fokker belde, is ook de grote initiator in ons land van de LETS, oftewel 'Local Exchange Trading Systems' Daar moet ik toch wel erg aan denken als ik jouw brief lees. Je weet toch wat Lets zijn? Om je geheugen op te frissen zal ik proberen met de nieuwe technieken die Bill Gates me heeft geleverd het stukje te importeren dat ik daar voor De Krant van Schier eens over schreef.

In een Lets is iedereen rijk

De een houdt van koken, de ander heeft verstand van computers en een derde wil wel Spaanse les geven. Dat maak je bekend en zo kan iedereen wat voor een ander betekenen. Georganiseerde ruilhandel tegen een plaatselijke valuta is de kortste omschrijving van een Lets, een Local Exchange Trading System. Het basisidee is van de Schot Michael Linton. Geld is eigenlijk informatie, redeneerde hij. Een briefje van tien wil zeggen dat jij een bepaalde mate van werk hebt verricht, waardoor je recht hebt op eenzelfde portie van een ander. In het internationale verkeer stroomt het geld naar de plaats waar er meer geld mee gemaakt kan worden. Maar voor de ontwikkeling van een klein gebied zou je een systeem moeten hebben waardoor het ter plekke blijft. Een vrouw in de economisch niet bijster florissante binnenlanden van Australië pikte zijn idee op en ging ermee aan de slag. Een mooi voorbeeld van de manier waarop het werkt, is dat van de vrouw die na een auto-ongeluk door Lets-genoten wordt verpleegd. Ze maken haar huis schoon, doen boodschappen, koken en zorgen voor haar. Als ze zich afvraagt hoe ze haar schuld ooit kan inlossen, houdt men beraad. Het geheim is te kijken naar je kwaliteiten. Wat kan deze vrouw die de hele dag thuis zit? Natuurlijk, telefoon aannemen en zo als boodschappendienst fungeren voor anderen die veel op pad zijn. In Nederland, waar een uur werk gesteld is op een 'nop', spreken de mensen die diensten of goederen uitwisselen zelf af hoeveel 'noppes' er in de computer van eigenaar verwisselen. Iedereen begint met nul, je kunt even rood staan, maar als blijkt dat jij structureel meer diensten afneemt dan verricht, zullen anderen niet graag zaken met je doen. Aan de andere kant heeft het ook geen zin om te proberen veel 'noppes' te vergaren. In Australië zijn er nu zo'n veertig Lets, maar het systeem slaat ook aan in Engeland, Canada, de Verenigde Staten en ons eigen land. De deelnemers hier zijn positief. Een studente die goed knipt, kan zich op deze manier wekelijks een massage permitteren. Een werkloze grafisch ontwerper komt weer onder de mensen. Een Lets is dan ook meer dan een systeem voor ruilhandel. Het is een stap op weg naar groter onderling contact, naar het creëren van werk, het opzetten van een eigen bedrijf, het nemen van initiatieven. En dat voor 'noppes'!

Gelukt! Ik zit mezelf hier te feliciteren en schouderkloppen te geven. Maar goed, door op jouw ideeën. In een Lets ruilen mensen tijd met elkaar. In jouw diensteneconomie evenzo en ook jij pleit daarbij voor een plaatselijke aangelegenheid. Immers, benzine wordt poepieduur, vliegen niet meer te betalen dus de in Australië gekweekte kiwi's, sinaasappels uit Israël en in China in elkaar gezette nieuwste mode ook niet en de vakantie naar Mallorca evenmin. Behalve voor de super

rijken (maar waar halen die in jouw systeem hun geld vandaan?) die gewoon van hot naar haar kunnen blijven vliegen en in Tunesië gepelde garnalen kunnen blijven eten, wordt het for the rest of us dus weer gewoon met het tentje achterop de fiets naar Drente. Dan maar geen zon gezien, deze zomer... Het voordeel is dat anderen weer werk kunnen maken van een camping met dagelijks een voor je gaar gestoomde Hollandse pot. Je hoeft 'm alleen nog maar even op je gasbrandertje op te warmen.

Eck, wie wil daaraan? De industrie niet, want die willen die hoge tarieven op materialen niet. De regering niet, want die wil de industrie niets in de weg leggen. En de mensen niet, want die willen wèl voor vijftienhonderd gulden naar Indonesië, Amerika en Thailand. De Lets is in mijn ogen een prima poging om de relatie tijd- geld duidelijker tot uitdrukking te brengen. Je doet iets voor een ander en kunt een ander daardoor iets voor jou laten doen. Heel persoonlijk, heel direct. Je ziet wat die ander voor je doet en geeft aan wat je ervoor over hebt. Instant waardering - mooi woord, als je er goed over nadenkt! Onlangs toonde Martijn van de Mandele op een Schieravondje overtuigend aan hoezeer ons economische systeem geënt is op het meten van omzet in materiële groei en groei van diensten. Geld zoals we dat kennen, kan de groei daarvan prima uitdrukken. Als het gaat om intellectuele groei, wordt het al minder maar voor het meten van spirituele groei zijn de middelen die ons ter beschikking staan ronduit primitief. We hebben het gehad over 'tijd' als meetinstrument. Vroeger wist je precies wie er in de kerk was. Je kon de spirituele beleving die iemand er had niet meten, maar je wist in elk geval dat daar kans op was geweest. Ik ben benieuwd of hij licht in mijn duisternis kan werpen, want ik ben ervan overtuigd dat een groter spiritueel besef minstens zoveel tegen de verspilling van materie kan doen als een wijziging in het belastingstelsel. Toen ik eenmaal besepte dat de gemzen niet langer op de alpenweiden voorkwamen waar ik jarenlang zo lekker lift in, lift uit naar beneden suisde, zag de wintersport er ineens heel anders uit. Nou ja, dit zijn voorlopig mijn overpeinzingen. Ik ben benieuwd naar het systeem wat jij gaat ontvouwen. Schets je me volgende keer dan ook de wereld zoals jij die na je revolutie ziet?

*Ik zet het schema van Martijn even los op de fax - voor scannen ben ik nog niet toegerust.
Tabé makkertje, ik hoor van je, Lisette.*

Ha die lieve Tijdmiljonair,

Dat was wel een klein overtoompje, zeg de snelheid van je antwoord, én een moeilijke gewetensvraag. Realiseer je je overigens, dat ik die vraag in mijn eerste brief al ondervangen had ? Waar ik mijzelf reeds aanklaag voor de duizend liter verstookte brandstof om in Frankrijk te komen. Enfin, ik zal er wel een antwoord op bedenken. Het onderwerp van het eigen geweten moet toch een keer aan de orde komen. Hieronder volgt overigens uiteraard niet reeds dat antwoord maar de opgepoetste versie van mijn vorige brief, die je geacht wordt te 'deleten'

in je systeem en er deze voor in de
plaats te 'pasten'

Ha die lieve Lisette,

Driebergen, 18 feb 1996

Nog een beetje natrillend van de kaakchirurg, waar ik van middag was, ben ik helemaal weer met adrenaline geladen om even lekker van leer te trekken tegen jouw aantijgingen over mijn vermeende feodaliteit. De kaakchirurg is toch ook een dienstverlener, immers. Die laat ook meteen zien, dat dienstverlening niet altijd serviel feodaal, laat staan lekker hoeft te zijn. Ik zie hem nog staan, zo weggelopen uit een horror film, met z'n lapje voor z'n neus en de grote spuit in de hand en z'n sadistische gríjns. In samenspraak met die andere Frankenstein, te weten mijn tandarts, hadden ze besloten om van mijn achterste kies **door de kaak heen** een wortelpunt af te zagen om die kies dan vervolgens **van daar uit** verder uit te boren en te vullen. Je moet dus zeker niet alle dienstverlening associëren met 'verwend worden door een onderbetaalde mindere'. Ik bedoel iets anders.

Als je doordenkt over een systeem, waar werk (waaronder dienstverlening) betaalbaar en materiaal onbetaalbaar is, kom je op een **geheel ander maatschappijbeeld** uit. Dat gaat verder, dan het 'meisje voor dag en nacht', de chauffeur, de tuinman en de 'loopjongen'. Let vooral ook op het *dédain*, dat spreekt uit de woorden *meisje* (destijds nog liever 'de meid' genoemd) en *loopjongen*. Vaak waren het mensen van middelbare leeftijd of hoger met een gezin. Trouwens, we zijn in de afgelopen jaren ook helemaal niet minder feodaal geworden, we hebben het feodale gedrag alleen beter leren verstoppen. Want wat lijkt jou nou vervelender, om iemands kamer- 'meisje' te zijn of om in een anonieme grote lawaaüige hal chip 47 in de gaatjes 584 en 593 van printplaat 29 te solderen en die handeling nog 500 keer te herhalen die dag. Dat is dan allemaal misschien niet zo zichtbaar feodaal, maar het beschrijft wel het systeem waar een anonieme 'have not' bezig is voor een één of ander nieuw elektronisch gerief in de BMW van één van de 'haves'

Mijn pleidooi voor een andere lastenverdeling betekent dus niet meer 'slavernij', maar meer werk, immers, zoals ik al eerder schreef, betekent een andere kostenverdeling in het bedrijfsleven ook een andere uitkomst van de beraadslagingen van alle directies. Duur materiaal en goedkope werkkraft zal andere beslissingen

opleveren dan nu. Als ondernemers ondanks andere kostenstructuren toch meer omzet willen maken, zullen ze andere dingen moeten verzinnen om hun klanten te verleiden. Een voedsel conglomeraat zal dan niet zo snel teruggrijpen op kiwi's uit Australië maar hun marketing afdeling opdracht geven om iets anders te bedenken om producten van eigen bodem aan de vrouw te brengen. Misschien een dienstverlening van last minute bezorging of een telefonische recepten - service op maat naar eigen voorkeur of al naar wat er in huis is. Of hij zal vreselijk z'n best moeten doen om te zorgen, dat eigen producten beter van kwaliteit worden. Dat kan vaak bereikt worden door er meer menselijke arbeid of zorg in te stoppen in plaats van kunstmest of machines. Ik ben natuurlijk geen agrarisch expert, maar het lijkt mij geen toeval, dat de tomaten uit mij eigen tuin, die uiteraard niet bespoten worden en die gewoon in de zon mogen groeien veel lekkerder zijn dan die rooie zakjes met water van de groenteboer. Maar voor mij betekent dat wel een boel werk: iedere dag uit de trossen de rijpen er tussen uit pikken en de slechte weggooien (compost voor volgend jaar) in plaats van in een klap de hele zooi machinaal oogsten. Want dat laatste kan natuurlijk alleen als je ze met veel kunstmatige ingrepen allemaal even rijp en volledig smetvrij hebt weten te maken.

En zo zal de autofabrikant zorgen dat hij het plastic, dat hij voor het dashboard gebruikt heeft weer terug krijgt van zijn klanten. Dat is wel meer werk (dat is dan goedkoop) maar het spaart hem peperduur materiaal. Ook zal in dat systeem het weer betaalbaar zijn om iets te laten repareren. Realiseer je je overigens, dat, nu, als bijvoorbeeld het glas van je koplamp gesprongen is, de garage daar niet een nieuw glas in zet, maar 'klik' de hele koplamp eruit haalt, die achter de rododendrons sodemietert en er vervolgens een nieuwe koplamp in - klikt, die overigens uit meer dan honderd onderdelen bestaat. Dit proces zou ondenkbaar, want veel te duur zijn in het nieuwe systeem. Met de auto zal natuurlijk nog veel meer gebeuren. Hij zal in het nieuwe systeem veel kleiner en vooral ook dramatisch veel zuiniger gemaakt moeten worden, anders kan de consument het rijden niet betalen. De fabrikant zal de consument van deze veel soberdere auto dan wellicht verleiden door hem extra services aan te bieden, zoals wellicht iemand die iedere ochtend langs komt om het ruiten piesertje bij te vullen banden en olie te controleren, in de winter ruiten schoon te krabben

En ga zo maar door .

Iedere ondernemer zal in de nieuwe setting met een andere produkt/materiaalmix komen. De elektronica gigant zal met meer muziek en films komen, dan met afspeel apparatuur. En de apparatuur zal weer reparabel zijn, met een goede dienstverlening, als hij nog mee wil doen in de concurrentie strijd. De groenteboer op de hoek heeft weer meer kans, want hij hoeft niet meer zo vreselijk op te knokken tegen de gerobotiseerde supermarkt . Personeelslasten zijn dan niet meer zodanig, dat je waanzinnige omzetten hoeft te halen om ze weer terug te verdienen. Heerlijk, dat betekent dan tevens het einde van de zelfbedieningsterreur.

Om dezelfde reden is er dan ook weer plaats voor het kleine brouwerijtje om de hoek, geld voor schoolklassen met minder dan twintig leerlingen, echte zieken- en bejaarden -zorg en handgemaakte meubels en andere spulletjes. Wist je overigens, dat het woord 'handgemaakt' zelfs niet eens in het spellingscorrectie - programma van onze computers staat !

Maar bovenstaande opsommingen zijn verraderlijk, want een ding is zeker : dingen worden nooit meer zoals vroeger. Tegen de tijd, dat onze maatschappij 'mijn' nieuwe regels aanvaard zou hebben, is er technologisch en cultureel al weer zo veel veranderd, dat je toch nooit een reëel beeld van de toekomst kunt schilderen. In een volgende brief zal ik ook nog eens uitgebreid zeuren over mijn beeld van de wereld met een echte elektronische snelweg. Dan zal ik proberen dat beeld te integreren met dat van de boven geschetste mogelijkheden van 'dienstverlening'.

Lieve Lisette, in mijn systeem gaat het dus helemaal niet over feodale vormen van deemoedige diensten, maar een vrije markteconomie, waar creatieve ondernemers zaken met de consument willen doen, waar de consument gelukkiger van wordt. En waar dat 'geluk' niet noodzakelijkerwijs betekent, dat een product van eigenaar hoeft te wisselen.

En wie daar aan wil aan zo'n systeem, vroeg je? Iedereen, denk ik, die door heeft waar het eigenlijk om draait. Ook de Hollander, die denkt dat hij zo graag naar Indonesië wil vliegen voor 1500 piek. Want wat koopt die eigenlijk voor die paar duizend gulden? Hij koopt avontuur en iets exclusiefs. Als straks de kerosine onbetaalbaar is, is er vast wel een ondernemer, die voor een paar duizend gulden iets exclusiefs en avontuurlijks kan bedenken, wat minder onttrokken waarde kost. Trouwens voor de echte

internationale avonturier, hebben we straks vast wel leuke bootreizen naar verre landen, kost slechts 2% van de benodigde vliegbrandstof per persoon (en tijd zat, straks). Of waren de mensen, voordat ze konden vliegen of het hele jaar door kiwi's en komkommer konden eten soms ongelukkiger.?

Ik niet in ieder geval. En jij? Eerlijk zeggen.

*Dag Lisette,
met de groeten van je wereldverbeteraar*

E.J..

Zondag, 25 februari 1996

Lieve Eck,

tja, daar zit de tijdrijke dan weer op zondag achter de compu. Niet (Op de fiets) de bossen in om frisse lucht in te snuiven of (met de auto) naar het strand om uit te waaien, laat staan (lopend) naar de Hema of de Bijenkorf die tegenwoordig op zondag de hele middag open zijn, zodat de consument die er door de week niet aan toe komt, zich nu ook op de zondag/rustdag kan vermeien met het bekijken en aanschaffen van grotendeels overbodige spullen. Nee, ik geloof niet dat ik ongelukkiger was toen we 's avonds nog een spelletje halma speelden omdat er geen televisie was en ik dan een glaasje ranja dronk bij gebrek aan Coca Cola en 's ochtends havermout pap at in plaats van exotische vruchtensla. Ik bestrijd dan ook geen moment je stelling dat wij er hier in Nederland van al dat heen en weer gevlieg van spullen en etenswaren over de hele wereld niet blijer of tevredener op geworden zijn. En ook ben ik het geheel met je eens, dat het verschuiven van belastingen van mensenwerk naar onvervangbaar materiaal een heel andere samenleving op zou leveren en misschien zelfs wel eentje waar we wel gelukkiger of tevredener van worden op den duur.

Maar ik zit toch met een beetje een venijnig **vraagje**.

Jij brengt de diensteneconomie in eigen huishouden al behoorlijk in praktijk. Met Nelleke die de schoonmaak en de was doet, Bas die uit eigen beweging zelfs op zondag komt kijken of er wel genoeg hout is voor de open haard en Menno die er met zijn unieke hand van schikken voor zorgt dat je huis de hele week goed in de bloemen zit. Toch krijg ik deze zomer van jou geen brieven uit je paradijsje hier te lande, maar uit Frankrijk en Amerika. Toch blijf je ook met Kerst niet in eigen land, maar moeten ook dan vele air miles worden afgelegd om de feestdagen plezierig elders door te brengen. Je maakt me niet wijs dat dit enkel en alleen gelegen is in het feit dat er nog geen ondernemer is opgestaan die jou voor een paar duizend gulden hier ter plekke een zelfde soort ervaring kan bieden. Ik zou zo graag van jou een antwoord krijgen op de vraag:

waarom doe je zelf niet wat je als oplossing voor èn de werkloosheid èn de milieuvervuiling aanprijst?

Het is net als met de vragen van de Stichting Milieubewustzijn: welke behoefte probeer je met die vakantiereizen te vervullen en wat is de behoefte die daar weer onder ligt? De vraag die er voor mij onder ligt is:

denk jij dat een ander maatschappelijk systeem ook de mens en zijn behoeften verandert?

Zou je me dat willen schrijven? Dan hoor je snel weer van me en dan heb ik nu even tijd om even naar de Hema te lopen om een cadeautje te kopen voor mijn 7-jarige nichtje Tessa, die me daar openlijk om vroeg toen ze me opbelde om me te vertellen dat ze - tegen alle verwachtingen in - van de ene op de andere dag ineens los kan lopen!

Dat maakt gelukkig, dat kan ik je wel vertellen.

Liefs van je penpal, Lis.

PS het zou zo gezellig zijn elkaar ook weer eens in levende lijve te treffen. Deze week zit ik overdag en 's avonds geheel vast vanwege het werk, maar heb jij geen tijd om volgend weekend even hier langs te komen voor een kopje of glaasje van het een of ander?

Driebergen, 7 april 1996

Lieve Lisette,

Ja, verslaving is een hardnekkige en ongrijpbare ziekte, die kennelijk ook je zeer dierbare nichtje Tessa in z'n klauwen heeft. Je vindt het vast niet leuk, dat ik dat schrijf, maar ik meen het wel. Ik bedoel de verslaving aan 'dingen', waar we in deze westerse wereld allemaal slachtoffer van zijn. Ook jij en ik, en Tessa dus.

Stom genoeg denken we tegenwoordig als we het over verslaving hebben alleen nog maar aan drugsverslaafden en heroïne slachtoffers, 'JUNKS'. Het beeld dat we daarbij oproepen, is bij voorkeur dat van iemand, die met lek gestoken armen en gescheurde kleren ergens in een goot dakloos ligt te zijn. Of dat van de alcoholist, die totaal lazarus zich aan de regenpijp moet vasthouden om zonder om te vallen tegen de gevel te piesen. Zelf heb ik in mijn vorige leven drie alcoholisten moeten ontslaan. Nou, op een dag zit je dan tegenover zo'n man, goeie professional en een harde werker, alleen, je hebt hem de laatste week drie keer lallend aan de telefoon gehad en hij ruikt tegenwoordig 's ochtends al naar drank. 'Zeg, Jan wordt het niet eens tijd, dat je wat aan je drankprobleem gaat doen?' Goed dat je er over begint, Eck, want ik had inderdaad een beetje een probleem, maar gelukkig begin ik het prima onder controle te krijgen. Ik drink tegenwoordig alleen nog maar een biertje als ik thuis kom en een glaasje wijn bij het eten en verder helemaal geen sterke drank meer. En dan kijkt hij je met van die lieve trouwe honden ogen aan, blij dat hij het onder controle heeft, want dan hoeft hij niet naar de dokter. Want diens advies kent hij al: geen druppel meer voor de rest van je leven. En zo zie je alle verslaafden voortdurend zichzelf troosten met de gedachte . dat ze het onder controle hebben. "ik drink tegenwoordig veel minder" of "ik kan makkelijk een week niet drinken" en het gaat trouwens ook alleen over 'biertjes' en glaasjes' wijn, lekker met verkleinwoorden, dan is het niet zo erg, lijkt het. Mijn stelling is, dat iedereen, die vertelt, dat hij/zij 'makkelijk minder of zonder kan of op andere manier vertelt het drinken of roken onder controle te hebben kennelijk een probleem heeft. Als je jezelf maar voldoende wijs

maakt dat je de situatie beheerst hoef je niet naar de dokter en hoef je dus niet af te kicken.

Precies dat zelfde gedrag zie je ook collectief in onze samenleving met betrekking tot onze - wat ik maar noem- 'materiaalverslaving'. Het gaat toch goed met het milieu? Ik breng braaf m'n flessen naar de glasbak, batterijtjes bij het 'klein chemisch en kompost ook O.K. en ik rij met katalysator, dus.....En trouwens er schijnt weer zalm in de Rijn te zwemmen, dus we zijn weer op de goede weg. Dat je ter plekke dood neer zou vallen als je ooit een in de Rijn verdwaalde vis zou eten, wordt er dan natuurlijk niet bij verteld.

En zoals wij ons kunnen troosten met 'echte alcoholisten, "die man begint 's ochtends al met twee jenever" dat leidt lekker af van ons eigen probleem, zo kunnen we ook lekker afgeven op andere landen. Kijk een naar de Russen wat een enorme vervuiling die veroorzaken met hun achtergebleven industrie, en dan de Polen pas, die zijn nog erger trouwens. En weet je wat het echte probleem is, dat 'ze' de groei van de wereldbevolking niet onder controle kunnen krijgen. Een opmerking, die overigens ook rustig uit de mond van een welgestelde vader van vier kinderen kan komen. (Vier kinderen die ieder in hun leven zoveel energie en andere aardse bronnen zullen verbruiken als 380 kinderen uit India)

Kortom, Lisette, ik heb het over materiaal-verslaving. De verslaving van ons allemaal, waartoe we kennelijk heel gemakkelijk verleid worden, ook Tessa. We belonen onze kinderen voor een 'goede daad' zo makkelijk met een snoepje of een speeltje, materiaal dus. Want als we ze **echt** willen belonen krijgen ze meer dan een zoen van de Mamma. En zo worden we vanaf onze geboorte gekonditioneerd.

Ik ben verslaafd aan reizen. Dat **noem** ik natuurlijk niet zo, want uitgedrukt in 'grote mannen taal' ben ik met vreselijk belangrijke dingen bezig en hebben 'ze' mij in Amerika keihard nodig, je weet wel :Chairman van Pept immune, board member van Broadview, even een contract onderhandelen met Ben & Jerry, noem maar op. Zodoende ben ik dit jaar al vier keer in Amerika geweest en het is pas april! Natuurlijk kan ik mij niet vrij pleiten van de 'aanklacht', dat ik mij zelf niet houd aan de door mij zelf voorgestelde gedragsverandering, maar dat is nou net de reden, waarom ik zo hard knok voor een verandering van het Systeem, want idealisme is niet genoeg. In het huidige bestel wordt het veel te

gemakkelijk gemaakt om dingen te doen, die je beter niet had kunnen doen. Als kerosine 5 keer zo duur zou zijn als nu, zouden de vliegprizen bijna verdubbelen. En vijf keer is nog maar de huidige prijs van autobenzine. Kerosine zou als je de aan de aarde onttrokken waarde mee zou tellen zeker het vijftienvoudige moeten kosten: 5 dollar per liter. Dan zou vliegen met de huidige toestellen echt onbetaalbaar worden, jammer, maar helaas. Dat was het vroeger ook trouwens. Toen kostte een kaartje naar New York bijna een modaal jaarinkomen. Dat schrikt lekker af!

Maar nu is 'continentaal verplaatsen' helemaal in mijn sociale patroon ingebakken, en gingen Carolien en ik vorig jaar naar Dawn en Ken, ook om Engels te leren. Het antwoord op jouw andere vraag is dan ook dat de mogelijkheid van goedkoop transport ons heeft afgesneden van het nadenken over alternatieven dichterbij de buurt. Want **natuurlijk** zijn die er. Precies zo heeft het vinden van fossiele brandstof ons afgesneden van het nadenken over bijvoorbeeld directe zonne energie. Maar omgekeerd zal het bouwen van alternatieve manieren om elkaar te zien, zoals de electronic highway ons weer op nieuwe sporen zetten, die ons dan het fysieke transport doen vergeten. Want wat transporteren we nou eigenlijk als je al die mannen op Schiphol zien staan? 80 ton kerosine wordt er verstoofd om alles bij elkaar 600 kilo hersens te transporteren, Ja alleen stom genoeg moeten er dan dus ook 300 lijven meegezeuld worden en tien ton tandpasta om al die belangrijke mannen (want dat zijn het hoofdzakelijk) hun oh zo belangrijke besprekingen te laten houden. Dat had net zo goed via een perfecte beeldverbinding kunnen gebeuren, als we in onze westerse maatschappij zoveel gezond verstand hadden gehad om een elektronische infrastructuur aan te leggen in plaats van maar door te gaan wegen en startbanen aan te leggen. Maar m'n uitgebreide uiteenzetting van een nieuwe wereld met een nieuwe infrastructuur houd je nog te goed. Wat deed jij trouwens laatst in Praag, nu we het toch over overdadig reizen hebben.?

Dag lieve Medeverslaafde

Groetjes van je wereldreiziger

Amsterdam, 22 april 1996

Lieve Eck,

Praag! Ja, dat was me een ervaring! Wat een geschiedenis, wat een schitterende gebouwen en wat een ommekeer moeten die mensen hebben meegemaakt de afgelopen jaren. Dat besef krijg ik toch niet van een documentaire - als ik al de tijd neem om naar zoiets te kijken op de televisie... Dat besef krijg ik al iets meer van de Tsjechische lifter die ik laatst meenam en die me zei dat het 'terrible' was voor de val van de muur en nu 'beautiful'. Maar dat besef kreeg ik pas echt, toen ik daar rondliep. Want ik vind het wel erg boud van je beweerd dat we onze lijven meezeulen om onze hersenen van plaats te laten veranderen. Eck, je leeft toch niet alleen in je hoofd? Waar zijn de zintuigen? Hoe ruikt het ergens, hoe valt het licht, hoe is de stemming op straat, lopen de kinderen of rennen ze, wat hoor je als je een café voorbij loopt, waait het, hoe laat beginnen de vogels te kwetteren en de auto's te rijden, heeft men haast, voel je trots, moedeloosheid, onverschilligheid of hoop en ga zo maar door. Ik ben blij dat ik nog een uiteenzetting over het leven met nieuwe infrastructuur van je tegoeed heb, want ik zou niet weten hoe ik via elektronische snelwegen of anderszins multimediaal gecommuniceer zo'n indruk van een land zou kunnen krijgen (nog afgezien van de vraag waarom we allemaal überhaupt zo nodig de wereld willen zien, natuurlijk...)

Praag was mijn eerste Social Venture Network-congres, zoals je weet. Van mijn zusje Aleid had ik over voorgaande bijeenkomsten verhalen gehoord van meditaties, healing sessies en ethische debatten. Ik was dan ook stomverbaasd dat we de eerste avond een bombardement van praatjes over ons heen kregen - weet je nog, acht mannen en een vrouw achter een met groen laken bedekte tafel gepropt. Hier werden echt alleen de hersenen aangesproken over de manier waarop ze in de voormalige oostbloklanden zo snel mogelijk net als wij proberen te worden. Om ellendig van te worden - dat was toch ook jouw eerste reactie? Ze zien toch op welke natuurrampen we afstevenen, ze zien toch dat de natuurlijke hulpbronnen eindig zijn, dat we alleen maar nemen, nemen, nemen en dat dit niet goed kan aflopen. Ze zien toch dat onze gevangenissen vol zitten, de werkloosheid groeit en kantoren vanwege 'efficiency'

leegstaan. Waarom ons nadoen en niet een eigen weg gevonden? Was het niet dat jij die avond in de bar het voortouw nam om het blad Source financieel vaste grond onder de voeten te geven - wat ik overigens nog steeds geweldig van je vind! - of ik was verontwaardigd en ontsteld te bed gegaan.

De èchte conclusie kwam bij mij pas de volgende dag, toen die Poolse professor met een concrete propositie kwam: in Polen zijn nog maagdelijke gebieden waar dieren voorkomen die overal elders in Europa al uitgestorven zijn. Als er nú niet wat gedaan wordt, eet de Poolse bevolking die het sinds 1989 niet bepaald beter heeft gekregen, die gebieden gewoon op net zoals wij hier het hele land kaal gegeten, gecultiveerd en geasfalteerd hebben. Wat zijn beroep op ons verantwoordelijkheidsgevoel mij in één klap duidelijk maakte, was:

als je vindt dat ze elders niet het voorbeeld van het westen moeten volgen - ga ze dan niet belerend zitten vertellen dat zij het anders moeten doen - maar

VERANDER HET VOORBEELD.

Natuurlijk is dat ook precies wat jou voor ogen staat. Met het door jou voorgestelde systeem waarin de aan de aarde onttrokken waarde in de prijs van alles - van schoenveters, ijsjes, raamkozijnen, T-shirts, kopieerapparaten, auto's tot en met vliegwezen - wordt doorberekend, wordt onze manier van leven radicaal anders. Wie kan dan nog een weekendje naar Londen, laat staan naar New York? (Of voor een congres van drie dagen naar Praag ...?) Wie kan het zich nog permitteren om elke zaterdagavond voor in de disco een nieuwe outfit te kopen, zoals dat nu en masse wordt gedaan bij H&M? En wie zal er, zoals dit weekend, nog meedoen aan de 'bikersparade' tussen Utrecht en Amsterdam - 5.000 motorrijders vanuit het hele land die urenlang de A1 in beslag nemen om te laten zien hoe zorgeloos plezierig motorrijden is.

Niemand. Behalve natuurlijk als er in de periode van aanpassing technologie wordt ontwikkeld waardoor de motor van 'bike' en vliegtuig op vernieuwbare energie loopt en de kleren uit milieuonbelastend hennep of totaal gerecycled katoen zijn gemaakt. Uitvinder Amory Lovins gaf

ons er in Praag al een voorproefje van. In de Rocky Mountains waar het drie maanden per jaar veertig graden onder nul en drie maanden veertig graden boven nul is, woont hij in een zelf gebouwd huis zonder verwarming of airconditioning - en dat voor een Amerikaan! Hij heeft zijn huis zo op de zon en de wind gepositioneerd dat hij daarmee de eerste dertig procent besparing al heeft gehaald. Dan nog het speciale negenlagige glas dat ongelooflijk isoleert. De zonnepanelen en windvangere doen de rest. Prachtig!

Het grote voordeel van zijn benadering is dat we gewoon 'verslaafd' kunnen blijven, om in jouw terminologie te spreken. Jij keurt dat af en daar ben je nogal fel in. Waarom eigenlijk? Omdat we met z'n allen in het misverstand zouden leven dat we door meer goederen meer geluk zouden verkrijgen? Omdat er mensen zijn die niet materiaalverslaafd zijn en het dus mogelijk moet zijn voor ons allemaal om zo te worden?

Dat brengt me op de vraag hoe jij het leven ziet. Denk jij dat we hier eenmalig komen omdat er nu eenmaal leven op aarde is ontstaan dat zich reproduceert? Of geloof jij dat we hier vaker komen om steeds iets nieuws te leren? Juist omdat je zo fel op die materiaalverslaving bent en ik al in een eerdere brief heb betoogd dat het vergaren van materiaal te maken heeft met de angst voor de dood, zou ik van jou wel eens willen weten hoe jij tegenover leven en dood staat - tegenover 'spirit' en stof.

Lieve Eck, o jee, het is inmiddels 5 juni en pas vandaag vind ik de tijd om deze brief af te maken. Mea culpa, mea culpa. Zoals je weet heb ik me in een bouwproject gestort, maar dat wil niet zeggen dat ik geen tijd meer heb voor onze gedachtenwisseling. Ik wil je zelfs beloven dat ik je volgende brief binnen een week beantwoord. Wat vind je daarvan, materiaalverslaafd makkertje van me?

Liefs, Lisette

Lieve Lisette,

Dat hakt er dus wel even in. Terwijl wij in onze briefwisseling proberen uit te vogelen hoe dat nou zit met alternatieve economie, die echt duurzaam is, kom jij achteloos in een slotzinnetje even met een "vraagje", hoe ik tegenover leven en dood sta. Ik heb wel een paar uur oog in oog met mijn blanco elektronisch velletje gezeten, niet wetend waar ik moet beginnen om die emotionele kluwen te ontrafelen.

Als ik dan toch ergens moet beginnen, laat ik dan voorop stellen, dat ik niet echt geloof in vorige en latere levens. Sterker nog, ik vind het ook niet ter zake, want ik kan mij ook niets uit dat vorige leven herinneren en is er wat mij betreft dus ook geen brug naar iets voorgaands. Net zo neem ik aan dat als er straks een eventuele volgende Eck is, die ook niets meer weet van wat ik vandaag allemaal zit uit te spoken. Ik ben er wel van overtuigd, dat ik deel uitmaak van een veel, veel groter systeem, dat Gaya heet of, completer nog, het universum. Daarin vervul ik dan net zo'n rol als, zeg, een willekeurige huidcel van bijvoorbeeld het kleine boomkikkertje. We zijn allebei een tijdelijke verschijningsvorm in 'het systeem'. We zijn er, sterven af en recyclen: onze moleculen worden compost, voedingsbodem voor planten, die worden opgegeten, om vervolgens weer als onderdeel van bijvoorbeeld het kringspierweefsel van de endeldarm van een muskusrat terug te komen

Wij mensen moeten eens ophouden ons zelf zo vreselijk belangrijk te vinden. We kunnen het ons gewoon niet voorstellen, dat we als we dood gaan er gewoon echt niet meer zijn. Alleen, dat straks onze moleculen misschien gedeeltelijk als boom terugkomen om daarna als deurknop of als houten WC - bril dienst te doen. De plastic pleebrillen, van aardolie dus, zijn dan de incarnatie van wezens, die miljoenen jaren eerder geleefd hebben, misschien wel van een heel spannende cheriopterix, of weet ik veel andere gigantische vleesetende achterneef van de dinosaurus, opgemoved tot pleebril, dus. Nee ik geloof niet echt in een voortgezet leven na de dood en ben dan ook erg gehecht aan dit leven hier en nu. Maar betekent dat niet hetzelfde als bang zijn voor de dood? Ik denk het wel. Hoewel..., dit is natuurlijk alleen nog maar het stoffelijke deel van het verhaal over leven en dood. De geest heeft meer leven na de

dood. Maar ook daar geloof ik alleen in wat je zo dagelijks waarneemt. In zekere zin laten we allemaal een geestelijke erfenis achter, al was het alleen maar in de manier waarop we onze kinderen, de volgende generatie beïnvloeden, onze vrienden en de rest van de wereld. Sommigen laten een grotere erfenis achter dan anderen. Christus, Boeddha en Mohammed hebben het geestelijk goed van deze aarde blijvend veranderd .

Na deze namen zou het wel een staaltje van ongehoorde hoogmoed zijn om te zeggen, dat ook ik het wel heel fijn zou vinden als bijvoorbeeld mijn hersenspinsels een klein zetje zouden kunnen geven in de goede richting van een nieuwe economische wereldorde. Dus zeg ik dan maar , dat het mij gaat om de effectieve verbetering en dat is ook zo, maar natuurlijk zou ik het vooral ook willen kunnen zien als een soort van intellectuele reïncarnatie. Een gevecht voor een systeem, dat ik echt glashelder voor ogen zie, maar dat een heleboel mensen totaal niet au sérieux nemen. Ook mensen, die invloedrijk zijn en 'knowledgable', maar, die ik toch diep in m'n hart gebrek aan visie verwijt.

Het is ook zo verrekte moeilijk om je in een totaal andere maatschappelijke ordening in te leven. Neem bijvoorbeeld je eigen vragen en opmerkingen. Nee natuurlijk leven we niet alleen met onze hersens en is het heerlijk om ook alle andere zintuigen voortdurend te laven met nieuwe prikkels, maar waarom moeten die prikkels altijd van verre komen. Had niet een keer een Indiër tegen jou gezegd , toen je door wilde gaan naar de volgende toeristische attractie "do you really think that you see more when you travel more?".Wat een wijsheid!

Ja natuurlijk is het heerlijk om te reizen, (you tell me!) maar we zullen toch (weer) moeten leren om te reizen met onze geest. Aanraken, knuffelen, lucht opsnuiven en 'sfeertje proeven' is iets dat we meer in onze directe omgeving zullen moeten doen. Of is dat alleen maar lekker als het ver weg is? Geloof ik niks van. Het is niet voor niks, dat bijna elke wereldburger de omgeving waar hij geboren en groot geworden is de mooiste plek van deze wereld vindt. Het is natuurlijk wel zo, dat we onze westerse maatschappij inmiddels zo hebben ingericht, dat we voor bijna iedereen, die we lief vinden en eind moeten reizen. In 'mijn' economisch systeem zal dat trouwens vanzelf weer veranderen. Maar de grootste kilometervreter in ons stelsel is niet de reis , die je voor je plezier of inspiratie doet, maar de "zakenreis"; die maakt 80 % van ons westers reisgedrag. En

dat zijn de mensen met haast en die hoofdzakelijk met hun kop werken. Ik durf te wedden, dat die veel meer gediend zijn met een perfecte beeldtelefoon, die dan wel goed genoeg moet zijn, dat je elkaars twinkelen in de ogen, zenuwtrekje of afnemende aandacht perfect kunt zien, want dat zijn onmisbare elementen in ieder spannend - al dan niet zakelijk - gesprek. En het reizen voor plezier? Daar is toch niet zo'n haast bij, dat kan toch ook per trein of boot? Althans zolang we nog geen vliegtuig of auto hebben uitgevonden, die niet, zoals nu z'n uitwerpselen tot ver in de stratosfeer slingert? Dat zijn de dingen, waar wij ook het goede voorbeeld zouden moeten zijn

Trouwens over die beeldtelefoon gesproken...Zoals ik je geloof ik wel eens verteld heb, heb ik een prototype laten maken van zo'n apparaat en die is volgende week klaar. Een verzameling gereïncarneerde schelpen en dinosaurussen, die gecombineerd met een beetje koper wellicht het leven in de volgende generatie gaat veranderen, als je begrijpt wat ik bedoel

Dag Lieverd,

Dikke zoen van je pen pall, die veel te lang niets van zich heeft laten horen

Lieve Eck,

Source no.2 ligt bij de drukker, Jos is naar zijn nieuwe atelier hier in Amsterdam en ik ben - na de schokkende ervaring van de film Independence Day waar ik vanochtend weer helemaal mee wakker werd: *'Elvis has left the building'* - lekker langzaam opgestaan. Dit weekje heb ik even pauze. Volgende week maandag is de deadline voor de derde Source en begint mijn drukke bestaan als eindredacteur weer. Een mooi moment om te schrijven. Nu bijna alle blaadjes van de boom voor mijn huis gevallen zijn - wat is dat voor merk boom? Ik ben 'buiten' geboren maar in wezen een stadskind en weet dat dus niet; jij bent een Hagenaar, maar houdt van buiten, bent ook buiten gaan wonen en weet zulke dingen - kan ik de gracht weer zien. Het water is bruingroen vandaag met kleine kringetjes regen erin. Een eend die de seizoenen niet meer zo goed door heeft, zwemt met een kleintje voorbij. Gister was het nog twintig graden, vandaag loopt en fietst er bijna niemand op straat. Het is guur en dus tijd voor de auto.

Schat, wat heb je me weer een heerlijke brief geschreven. Ik sta er helemaal van op het verkeerde been. Vraag ik je hoe jij denkt over het leven en de dood, schets jij me hoe jij je voorstelt als niets meer dan bijvoorbeeld een stukje kringspierweefsel van de endeldarm van een muskusrat terug te komen. Ja, denk ik dan, met het lichaam vergaat het zo. Ons lichaam is deel van de kringloop die je in de herfst zo mooi ziet buiten. De kringloop van opbouw, afbraak en voeden van iets anders. Maar zo kom je niet van me af. Jij die het altijd over 'soul' hebt - waar is je ziel in dit verhaal? Waar blijft die als je dood bent? Waarmee is die verbonden? Geloof jij in iets dat we 'God' kunnen noemen? En als we ons met een kracht buiten onszelf verbonden weten, zou dat het niet makkelijker maken om, gesteund door een systeem dat onttrekken aan de aarde straft en toevoegen aan elkaar beloont, weg te komen van het materialisme en de stap te zetten naar een toekomst waarin we de natuur niet tegen ons in het harnas jagen.

Jurriaan Kamp heeft me de afgelopen drie weken weer flink aan het denken gezet. Voor Ode vroeg hij me in 300 woorden op te schrijven wat ik heb met God. Dit is wat ik hem geschreven heb:

Mijn God heeft veel gezichten

'Wat heb je met God?' M'n God, wat een vraag. Erover nadenkend op de bank bij de acupuncturist, weet ik: God is creatie. De drang van mensen om steeds nieuwe mensen te ontmoeten, producten te verzinnen, landen te zien en kinderen te krijgen - het is allemaal een uiting van niet te onderdrukken scheppingsdrang. Een drang die niet alleen het goede voortbrengt. Maar 'God' schiep ook de slang en is ons wat dat betreft voor gegaan. Ik geloof in de Bijbel als een bundel symbolische verhalen, in Jezus als een uiterst bijzonder mens en in God als de bron van creatie. Als typisch 'kind van de New Age' geloof ik dus ook dat God niet iets, laat staan iemand, is die vanuit een hemel op ons neerziet. Ik geloof dat alles in het universum deel is van hetzelfde geheel, zoals mijn grote-teenagel en mijn lever zonder het te weten deel zijn van mijn lichaam. Mijn

streven is dan ook mezelf in dit leven zoveel mogelijk te verwezenlijken - wat ik in me heb aan creatieve mogelijkheden tot z'n recht te laten komen. Ik ben me niet voortdurend bewust van God of het goddelijke in me. Zeker niet wanneer ik in een 'dip' zit en geneigd ben naar de zelfkant van de schepping te kijken: de armoede, de onrechtvaardigheid, de vervuiling, de hebzucht etc. Dan vervloek ik de fout in het ontwerp dat ons als halffabriek met elkaar en de aarde laat modderen. Als ik weer goed in m'n vel zit, voel ik me meer één geheel en kan ik het goede en het kwade beter met elkaar rijmen. Kortom, wat heb ik met God? Dat ik op mijn sterfbed hoop te voelen dat ik mezelf ben geweest en als zodanig de creatie die ik ben, tot volle wasdom heb laten komen.

De 'weeffout' in de schepping, zoals ir. Allerd Stikker de oorzaak van onze hebzucht en veroveringsdrang noemt, is in mijn ogen te verklaren door wat ik boven schets: we zijn te creatief. Onze creativiteit, en zeker ook onze procreativiteit, is ons geluk en onze ondergang. Ik denk ook vaak aan het verhaal van Adam en Eva. In de paradijselijke toestand waarin ze alles hadden, kwam toch de verleiding op om verder te gaan. Ik heb altijd geleerd dat de slang Eva op het slechte pad bracht - volgens mij had ik het er in mijn eerste brief aan je ook al over - maar ik zie dat nu anders. Eva's dilemma doet me denken aan de vele gesprekken met mijn vriendinnen die hun man ervan moesten overtuigen dat het toch tijd voor trouwen en later, voor kinderen was. Ze doet me denken aan vriendinnen, die toch nog een derde en een vierde kind willen. Eigenlijk nog wel een vijfde, maar dat doet slechts een enkeling. Al heb ik zelf geen kinderen, wij vrouwen willen baren. We willen kinderen en zijn daar, meestal, ook behoorlijk egoïstisch in. Het kan zijn dat er een probleem van overbevolking is, toch raken we zwanger. Voor de kracht van onze eigen scheppingsdrang moet alles wijken. Ook het collectief belang. Zo is dat ook in zaken. Jouw product, jouw bedrijf, jouw macht gaan als het erop aan komt, boven die van anderen. We zijn allemaal onderworpen aan onze drang tot zelfverwezenlijking.

Wat ik met al deze overpeinzingen wil betogen, is dat een systeem zoals jij dat voorstaat, een systeem waarin we een hoge prijs moeten betalen voor alles dat we aan de aarde onttrekken en een lage voor hetgeen we aan diensten van elkaar betrekken, een andere 'mindset' vergt. Het systeem dat we hebben - of dat nu de democratie, het kapitalisme of het belastingstelsel is - komt voort uit het wereldbeeld dat we met z'n allen delen. Ik geloof niet dat het zin heeft alleen een fiscaal stelsel te veranderen. Ik geloof dat je het belastingstelsel pas kunt veranderen, als er genoeg mensen zijn die ook de wereld anders zien. Daarom pest ik je met vragen over dood en leven. Omdat ik op zoek ben naar het wereldbeeld dat 'als vanzelf' het belastingstelsel voortbrengt, dat jij voorstaat. Daarin verschillen wij van elkaar. Onder druk van de tijd wil jij 'gedragstherapie': het gedrag vandaag veranderen en zodoende in de loop der tijd de onderliggende patronen meetrekken naar een nieuwe situatie.

Ik ben het steeds met je eens geweest, maar zit - door Jurriaan (wat die man niet teweeg brengt) - nu op een heel andere

fiets. Weet je nog het transformatiespel - ja, natuurlijk weet je dat nog - wat was dat indrukwekkend!! Ik moet denken aan het moment dat één van jullie mij wilde helpen, omdat ik net als in het echte leven in een depressie was geraakt en daar kapot van was. Koste wat het kostte, wilde hij me uit de put halen. Al kwam de hele schepping over hem heen. En verdomd, daar kwam de schepping. In één klap stortte alles in elkaar met een collectieve depressie als gevolg. Maar ook daar zijn we weer uitgekomen. Als ik me goed herinner, doordat jij op een gegeven moment alleen door voor jezelf te kiezen ons allemaal kon helpen. Nou, dat is pas een metafoor!

Als we werkelijk deel zijn van een groter geheel - al is het van het geheel waarin onze moleculen gerecycled deel worden van een volgende creatie - laten we dan steeds voor onszelf kiezen. Maar laten we kiezen met kennis van wat we doen. En daar komt jouw systeem dan weer om de hoek gekeken. Jij wilt dat je op elk blikje bonen kunt zien hoeveel het 'gaia' heeft gekost. Jij wilt dat iedereen die naar Hongkong vliegt, weet hoeveel hij aan het geheel onttrekt. Jij wilt dat we ons allemaal op elk moment bewust zijn van wat we nemen en dat dit zó zwaar gaat wegen dat we 'als vanzelf' een ander pad opgaan. Maar denk je niet, met mij, dat dit plan dat internationaal moet worden doorgevoerd, pas mogelijk is als het besef dat wij deel zijn van een geheel in het merendeel van ons is geaard? Als het in de VN 'bon ton' is om niet alleen te praten over hoe wij als mensen de zaken onderling en voor de rest van de schepping regelen, maar om te praten over hoe het voor al wat leeft door de schepping geregeld is en hoe wij daar het best gevolg aan kunnen geven? Mijn vraag - daar schijn ik nu eenmaal altijd mee te willen eindigen - aan jou is dus: hoe denk jij dat we het besef 'een onderdeel te zijn' kunnen vergroten? Of eerst natuurlijk: hoe kijk jij daar tegenaan?

Weet dat ik vol spanning op je antwoord wacht! Liefs, maatje,
Lisette

Driebergen, 26 Januari 1997, inmiddels alweer!

Lieve Lisette,

Nou dat weer. Nu wil je weer weten hoe je beter kunt beseffen een onderdeel van het geheel van de schepping te zijn. LSD-gebruikers hebben een snel antwoord op die vraag: "take a sip, man!". Dat je door te zuigen op zo'n 'geestverruimend' klontje echt direct contact krijgt met het Universum, geloof ik niet echt, maar wat wel zou kunnen, is dat je middels LSD in contact kunt komen met je eigen DNA-structuur. En die is toch het meest accurate geschiedenis-'boek' van deze planeet. Hij bergt de code in zich van de ontwikkelingsgang van eencellige tot mens. Dat is dus drieduizend miljoen jaar (3000.000.000 jaar!) geschiedenis van het leven op aarde. Ook al rukt 'de wetenschap' nog zoveel blikken computers en geleerden open, daar komen ze met het nog steeds overheersende Cartesiaanse denken vast niet zo snel achter als die acid zuigende stony bonies.

Op een andere en veel globalere manier kun je overigens een stukje van die ontwikkelingsgeschiedenis zien als je de groei van de menselijke foetus volgt. Dan zie je, dat wij, ook jij en ik, net als onze voorouderlijke vissen eerst met kieuwen begonnen zijn.

Maar ja dat is natuurlijk niet het soort verbondenheid met het Universum, die jij bedoelt aan het eind van je brief. Nee dat besef onderdeel te zijn van 'Het Grote Geheel', is bij ons in het westen definitief verloren gegaan, opgeofferd aan ons grenzeloos materialisme en gemakzucht. Niet alleen, dat jij zelf niet eens de naam weet van de boom die schaduw geeft aan je huis. Ik heb je nog wel op 'erger' betrapt, toen ik een tijdje geleden voor je kookte. Jeetje, wat viel je door de mand, toen je wijzend op de vers uit de tuin gehaalde boerenkool-bladen, vroeg wat dat was. Je vroeg het met de stelligheid van iemand, die zeker wist, dat boerenkool gesneden en wel in zakjes met streepjeskode en het Albert Heyn logo erop aan de boerenkoolstruik groeit. Nee, Lisette, echte verbondenheid met het universum komt alleen nog maar voor bij de paar nog resterende natuurvolken van deze aarde, zoals de aborigines. Volkeren, die

van de beesten en planten, die ze uit hun omgeving halen, letterlijk alles gebruiken: als voedsel, gebruiksvoorwerp, bouw materiaal, sierraad, mest of wat dan ook. Er wordt niets weggegooid. Alles in een harmonie, die wij al millennia geleden voor altijd zijn kwijt geraakt.

En nu we het toch over agrarische onderwerpen als boerenkool en DNA hebben, moeten we jouw kip/ei problematiek ook maar gelijk bij de hoorns vatten. Moet je nu eerst proberen de 'mind set' te helpen veranderen of begin je bij de fiscale wetgeving, zoals ik maar voortdurend loop te roepen? Mijn antwoord hierop is dat je uiteraard het beste allebei tegelijk kunt doen. Zeker daar we eigenlijk geen seconde te verliezen hebben. Kijk, dat er veranderingen ten goede kunnen komen als je de economische spelregels aanpast, staat voor mij als een paal boven water. Net zoals de wereld geworden is wat ze nu is door onze regels, net zo zal ze anders worden met andere regels. Als mens hebben we **eeuwenlang straffeloos** uit de aarde schatten kunnen roven en de aarde mogen besmeuren.

Is het dan verbazend, dat de zoi leeggeroofd en smerig wordt? En denk je dan niet dat de diefstal uit de schatkamer van Gaya ophoudt als je de kluisdeur dicht doet? De cultuurvolken, waar ik het net over had hebben die kluisdeur nog niet ontdekt. Zij kennen de zegeningen van de Burger King, explosiemotoren, Nike basketbal schoenen, plastic verpakkingen en genetische manipulatie (nog) niet en vullen dus al hun basislevensbehoeften in direct contact met het universum aan. De voor hun neus rondspringend leeuwen zijn bij hen dan ook onderdeel van dat universum en niet van een reclame campagne voor een bier- of sigarettenmerk. Wist je dat bij ons even veel geld uitgegeven wordt aan reclame- boodschappen als aan onderwijsmateriaal? Weet je wanneer die boodschappen gaan veranderen? Als de fabrikanten wegens 'onbetaalbaarheid' geen wegwerpartikelen meer kunnen verkopen. Als hun kluisdeur "fiscaal" is dichtgemetseld en zij dus overgeschakeld zijn op inkomsten uit diensten en duurzame produkten. Dan gaan ze die andere dingen ook aanprijzen. Kijk voor de grap eens naar de huidige reclameboodschappen achterelkaar. Zoals ik daarnet deed omdat ik er een artikeltje over moet schrijven voor een reclameblaadje. Een aaneenschakeling van - in de ogen van een Indiaan - totaal onnodige dingen, zoals inlegkruisjes, anti rimpel crème, auto's, overdekte nep-jungles,

kroketten, diepvriesmaaltijden, blikjes soep, wasverzachter, vliegreizen, gekleurde snoepjes en natuurlijk de bij zo'n leven horende financieringsaanbieding, verkoudheidsmiddelen en niet te vergeten hoofdpijnpillen. Als televisiekijker flitst dit allemaal langs je heen zonder dat je er eigenlijk erg in hebt. Hoe wil je in zo'n omgeving een generatie creëren, die één is met het universum?

Hé Lisette, jij bent weliswaar de kampioen van de moeilijke vragen aan het eind van je brief. Zal ik er nu eens een in de arena gooien? Weet jij hoe ik denk dat we het besef een onderdeel te zijn van het geheel kunnen vergroten? Naast bovenstaande overwegingen weet ik zeker, en jij ook, dat dagelijkse diepe meditatie verreweg het meest effectief is. Waarom doe je dat dan niet? Jij weet toch ook dat de planeet sneller geholpen wordt als je naar een intensieve retraite gaat om te mediteren, dan door een bouwproject te ontwikkelen.

Of niet soms?

Dag Lieverd, ik ga ondertussen zelf ook nadenken

Amsterdam, 17 maart 1997

Lieve Eck,

het is fantastisch, schijnt een wijze rabbi eens gezegd te hebben, om de bestudering van de heilige schrift te combineren met een wereldse occupatie. Natuurlijk kan een mens altijd meer tijd contemplatief besteden, maar ik heb toch het idee dat de reden waarom ik het project met Jos doe en het evenwicht dat ik inmiddels heb bereikt in mijn werkende en contemplatieve leven een heel end in de richting is van wat die rabbi zei.

Even goed was het wel even een koekje van eigen deeg met die gewetensvraag zo aan het einde van een brief - nu merk ik pas hoe vervelend dat is. Sorry, hoor voor al die rottige vragen die ik je in de loop der maanden heb gesteld. Maar volgens mij is het daar nu ook meteen mee afgelopen. Ik heb namelijk het idee dat alles waarover wij tot nog toe vol verlangen en idealisme hebben geschreven, in de praktijk al flink bewaarheid wordt. Heb je vorige week niet in de krant gelezen dat Frank de Grave de VVD voorstelt om de verkiezingen van volgend jaar in te gaan met de propositie om de premies op arbeid te verlagen ten nadele die op vervuilende materialen. Heb je minister De Boer gezien die voor het milieubeleid een gelijkwaardige plaats opeist tussen de drie van Algemene Zaken, Economie en Verkeer & Waterstaat? En heb je gelezen dat ze in Brussel, toch de stad waar het beleid nu echt gemaakt wordt, hebben besloten tot het invoeren van ecotax. Eck, we zijn er. Het is klaar. Nog niet helemaal, want al die processen duren, maar goed, dat was ook altijd jouw propositie. Jij wilde ook altijd twintig jaar nemen, zodat iedereen zich langzaam kon inrichten op de nieuwe situatie.

Ik heb vorige week echt een vreugdedansje gedaan. Goed, de Nederlandse ecotax op gas heeft nog niets uitgehaald. We hebben tegen een hogere prijs, waarvoor we dan via het loonstrookje blijkbaar iets hebben teruggekregen, de kachel nog net zo opgestookt als tevoren. Maar die koppeling, die leg je ook niet zo makkelijk. Ik tenminste niet. Hoe moet ik nog weten hoe al die heffingen en premies precies in elkaar zitten. Price Waterhouse heeft er niet zomaar weer een verdieping bij genomen in het Atrium - die mensen hebben jaren gestudeerd om onbenuller zoals ik uit te leggen hoe de belasting in elkaar zit. Dus een kleine kanttekening is wel, dat je als gewoon mens moet kunnen uitrekenen hoe je voordeel in elkaar zit.

Overigens zul je daar in de volgende Source ook een aardig idee over lezen van Marius de Geus, docent politieke wetenschappen aan de universiteit die wij allebei zo'n warm hart toedragen. Waarom niet elke Nederlander een chipcard uitgereikt, betoogt hij, met daarop een gelijke portie verhandelbare milieugebruiksruimte. Bij alles wat je koopt, betaal je niet alleen in guldens maar ook in een stukje van je portie milieugebruiksruimte - mgr. Wie een vriendin in Spanje heeft, zal veel willen vliegen en kan van mensen die het niet nodig hebben of om wat voor reden dan ook graag willen verpatzen de benodigde mgr kopen voor een prijs die beide partijen

redelijk vinden. Zo kunnen mensen door milieuvriendelijk gedrag hun inkomen vergroten. Ik vond het wel een vondst. Dat vraagt natuurlijk wel een systeem om de mgr punten vast te kunnen stellen en daar kom jij dan weer met je onttrokken waarde-systeem om de hoek. Maar goed, dat is een detail waar in Brussel vast ook al over wordt gedacht.

Het is een comfortabel idee te merken dat dingen waar je in gelooft, ineens in de krant worden besproken alsof dat de normaalste zaak van de wereld is. Voor mij waren al dit soort ideeën een paar jaar geleden gloednieuw. Een gloed was het ook die me ertoe bracht mijn klanten op te zeggen en de tijd te nemen om mijn wereldbeeld bij te stellen. Een gloed die me aanvuurde om met jou samen aan dit boek te beginnen. Maar nu deze ideeën alom worden omarmd, voel ik me op een bepaalde manier ook bevrijd. Eck, wij zijn nog wel strijders voor de goede zaak maar we bevinden ons niet meer in de voorhoede. De generaals beginnen andere bevelen te geven en de troepen zullen volgen. Daar hoeven jij en ik ons niet meer druk over te maken.

Waar wij ons druk over moeten maken, is hoe we verantwoord omgaan met ons eigen leven. Het kan zijn dat je denkt dat ik langzaam aan het inslapen ben - zoals ik ook zo vaak gedacht heb over mensen die hun onrust kwijtraakten door een partner - maar ik heb er ook intense behoefte aan om me bezig te houden met mijn eigen leven en mijn schouders niet onder het heil van de wereld te zetten. Neem het bouwproject, waar jij van het begin af aan niets in hebt gezien. De aannemer dacht dat we gek geworden waren toen we de muren niet met *metalstud* maar met houtskelet wilden bouwen en niet met steenwol maar met gerecycled materiaal wilden isoleren - nu 'draagt hij ons op handen' zoals hij onlangs zelf zei. Hij vindt de wanden fantastisch en is dolblij dat we hem hebben gedwongen deze ervaring op te doen. Hij zal het zeker bij andere opdrachtgevers te berde brengen. En als je ook ziet hoe het ging. Met die metalen frames zetten ze in een uur tien meter wand neer. Dat hout vraagt tijd en aandacht. Je ziet ook dat die mannen het met een zeker respect behandelen.

Het bouwproject betekent meer voor me. Het betekent dat ik - eindelijk - een huis aan het bouwen ben waar ik met mijn levenspartner zal gaan wonen. Het betekent ook dat ik een omgeving schep waarin ik hoop dat andere mensen gelukkig kunnen zijn. Project ontwikkelen klinkt alsof ik straks met de Jaguar naar België rijdt om daar stil te gaan leven. Zo is het niet, een projectontwikkelaar zou niet blij zijn met het percentage winst dat wij hopen te maken.

Eck, je zei me laatst dat er open plekken kwamen in je agenda. Dat je af en toe een middagje zonder programma had. Ik heb de laatste tijd zo'n agenda die zich met de dag pas vormt. Het geeft me een enorm gevoel van vrijheid, van kunnen beschikken over mijn eigen tijd, mijn eigen leven. En goed, dan ben ik misschien niet meer bezig om de wereld te redden, maar ik denk dat het genoeg is om in mijn eigen kleine wereld zo verantwoord en goed mogelijk bezig te zijn. De wereld gaat aan vlijt ten onder. Vlijt van al die mensen die het beter weten. Van Columbus die Amerika 'ontdekt', de missionarissen die Afrika bekeerden tot en met de marketeers die nu in China al onze westerse waar weten te slijten. Misschien is ook

wel de reden dat er nog altijd weinig vrouwen op invloedrijke posities in politiek en bedrijfsleven zitten, de neiging om de buitenwereld niet groter of belangrijker te vinden dan de eigen binnenwereld.

Lieve Eck, de gedachte waarmee wij aan deze briefwisseling zijn begonnen, hebben post gevat. In de krant en op de televisie wordt vrijelijk gesproken over verlagen van de premies op arbeid en het verhogen van de heffingen op alles wat milieu-onvriendelijk is. Misschien hebben we daar door onze gedachtenwisseling op één of andere manier aan bijgedragen, hebben we het veld versterkt waardoor de energie ervan sneller kon worden opgepikt. In elk geval is het resultaat dat wat wij de afgelopen anderhalf - nee, bijna twee jaar aan elkaar geschreven hebben, in mijn ogen achterhaald is. Te achterhaald om de boer mee op te gaan.

Het zij zo. Dit is dus een afscheid. Had ik dat in mijn hoofd toen ik aan deze brief begon? Een beetje, maar niet zo sterk als de gedachten zich tijdens het schrijven ontwikkelen. Zit ik onwrikbaar in dit spoor of kan ik ook nog anders denken? Nu niet. Maar jij bent vindingrijker dan ieder ander die ik ken, dus wellicht werp jij weer een heel ander licht op de zaak.

Een beetje triest, zo'n afscheid. Een beetje raar ook, zo per brief, maar ja, dat was de vorm die we hebben gekozen. Misschien kunnen we nu weer wat vaker gewoon praten...

Liefs, je penpal, Lisette

Lieve Lisette,

Jouw elektronische post kwam tegelijk binnen met de ambtelijke brief van de Arrondissementsrechtbank te Utrecht, waarin ik word gevraagd "...te berusten in de beschikking rekestnummer 70100 FA RK 97-1091 bij welke beschikking de echtscheiding is uitgesproken tussen hem (dat ben ik dus) en MARIJKE...etc." Koude rillingen gaan door me heen. De trouwdatum en lokatie worden uiteraard ook genoemd in het dokument en ik zie ons weer voor mij, 22 jaar geleden op een prachtige zomerdag, vrolijk, gezellig met al onze vrienden om ons heen in Allemansgeest. Ik was getrouwd 'for keeps' Ik heb grote moeite om m'n tranen te onderdrukken en ik word gevraagd om te berusten in mijn eigen onvermogen om een huwelijk in stand te houden met de vrouw, waar ik van houd en die de moeder is van mijn kinderen.

En dan lees ik jouw afscheidsbrief, dat je er mee wilt ophouden, omdat je vindt, dat de strijd gestreden is. Ik dacht dat ik gek werd. Maar bij jou zal ik er niet in berusten!! **Zo makkelijk kom je niet van mij af, Lisette.** De strijd is nog niet eens begonnen. Dat jij je nog zo laat misleiden door politiek geblaat. Zo naïef ben je toch niet? Het zijn allemaal schaamlappen, mevrouw Schuitemaker, schaamlappen zijn dit soort kreten om ook nog een graantje mee te pikken bij de kiezers, die wat bewuster willen leven. Dezelfde onbenul hoor je daarna ook in de praatprogramma's die dan weer een uurtje wijden aan zo'n onderwerp. Het probleem is, dat de wereld hoopt dat we gewoon door kunnen blijven gaan met waar we mee bezig waren. Maar dan "milieuvriendelijker" Maar dat is niet zo, Lisette! Dat is het grote misverstand. Net zo als dat gezeur over die Milieu gebruiks ruimte. En de handel daarin, is handel in contrabande, in van Gaya gestolen goederen en waarde.

Je komt gelukkig zelf in je brief met dat project van je. Dat is een prachtig voorbeeld van zelfverlakkerij. Ja je bouwt de wanden van hout en gerecycled materiaal. Maar heb je wel eens gekeken in die twee enorme containers, die je onder aan het huis hebt staan, wat daar allemaal voor troep in zit? Wordt dat allemaal weer gerecycled? Zo'n vijf ton per maand schat ik, en allemaal verschillende materialen die echt niemand voor jou weer lief gaat zitten uitzoeken, scheiden en hergebruiken, hoor. Als iedereen in deze wereld zo groot zou wonen als wij, zou er helemaal geen ruimte meer over zijn, laat staan **milieu** gebruiksruimte.

Dat doet me ook denken aan dat horloge van gerecycled materiaal, dat ik voor mijn laatste verjaardag cadeau kreeg. De behuizing was - zichtbaar - gemaakt van oude bier- en colablikjes. De gever wilde mij als eco-strijder een plezier doen met een ecologisch verantwoord cadeau. En zo houden we onszelf voor de gek. Want om te beginnen hadden die blikjes al niet gemaakt moeten worden. En omdat we daar dan een slecht geweten bij hebben, zamelen we een gedeelte daarvan weer in om er vervolgens **weer iets totaal zinloos van te maken**, dat Gaya in ieder geval niet als een verjaardagscadeautje beschouwt. Begrijp mij goed. Ik ben natuurlijk een hele grote voorstander van hergebruik, maar we moeten onszelf niet in slaap sussen. Daarom ben ik dan ook de voorvechter van een echt boekhouding in onttrokken waarde, om van dat toverwoord 'gerecycled' af te komen. Wat heb je dan tegen steenwol? Als er iets genoeg is op deze wereld, is het wel steen, toch? Maar wat je er waarschijnlijk terecht tegen hebt, is het feit, dat er zoveel energie nodig is om het te maken. Maar dat gerecycleerde materiaal, hoe was dat tot stand gekomen? Is dat gemaakt van met veel kunstmest gemaakte een keer gedragen en daarna weggooid katoenen kleren of van weggegooid papier, waar bomen voor zijn gekapt, gemengd met gemalen, maar met cfk's opgeblazen polystyreen? Allemaal goede isolatiematerialen. Snap je wat ik bedoel? Zolang je de onttrokken waarde rekening er niet bij hebt, blijft het gissen en met kreten gooien. Lisette, we moeten van ons oude stramien af. Vorige week werd ik daar weer eens mee gekonfronteerd in een brainstormgroepje met onze minister van Economische Zaken. Een stuk of drie ondernemers, en vertegenwoordigers van VNO/NCW en het wereldje van de Vakbonden. Onderwerp was economische vernieuwing. Nou is het natuurlijk niet mijn bedoeling om hier uit de school te klappen over zo'n vergadering, want ik vind het heel goed, dat een minister "zeg maar Hans" zo iets doet op informele basis. Die ochtend had ik een fel roze truitje aan boven mijn spijkerbroek - inderdaad een beetje anders dan de strakke pakken om mij heen. Het was voor Hans ook aanleiding om mij na z'n introductie als eerste het woord te geven, op zichzelf heel leuk en zo maar toen een dag later een van de strategische denkers van EZ die er bij gezeten had, er per e-mail nog eens op terug kwam, heb toch naar het volgende teruggeschreven:

".....Het is toch wel typerend voor het menselijk (ambtelijk?) denken, dat het opvallend of bijzonder gevonden wordt dat je als vent (en niet eens poot) een roze trui aan hebt. Het heeft veel te maken met onze ingebakken onwil om af te wijken van de oude patronen. (mannen die iets te melden hebben, horen donkerblauwe pakken aan te hebben). Op zichzelf niet zo erg als het alleen om kleren ging. Maar in dit geval ging het ook om de durf af te wijken van oude (zeg maar gerust zwaar verouderde) en ingeslepen economische modellen en dat is ernstiger, althans als je echt denkt dat economie belangrijk is. Of als je niet bereid bent om serieuze vraagtekens te zetten bij de bestaande tekstboek - definities van economie. Tekstboeken, die onze hele planeet overigens steeds verder de prut in helpen....."

En een eindje verderop heb ik in diezelfde e- mail ook verwoord hoe ik tegen de pogingen om naar een economische vernieuwing aan kijk:

".....Wat betreft het hele project, is het mij nog niet echt duidelijk geworden wat jullie nou eigenlijk willen Als het nog steeds gaat om een voortdurende vergroting van het bruto nationaal produkt (in de traditionele definitie van het woord), dan haak ik af. Ik denk dat het meer gaat om het vergroten van het welbevinden van de mensen in dit land en welke economisch processen daarbij kunnen helpen. Dat is m.i. de taak van jullie ministerie....."

*Waar de gangbare definitie van efficiency is blijven steken bij "zo veel mogelijk produceren met zo min mogelijk kosten (lees: menskracht), komt de mijne neer op: **zo veel mogelijk welbevinden met zo min mogelijk onttrokken waarde.** Met zo'n definitie moet je heel andere economie boeken schrijven. En dus heel andere spelregels op onze samenleving los laten.*

*Nou lieve Lisette, dat is waar het om gaat en niet om een beetje milieuvriendelijk water bij de planeet verwoestende wijn te doen. Daar moet nog hard voor gestreden. En zeg maar tegen die Rabbi van je, dat jij niet de Heilige Schrift moet **lezen**, maar **schrijven**.*

*Dag lieverd, schrijf maar gauw weer terug, want naar mijn 'acte van berusting' in jouw afscheid , kun je voorlopig fluiten!
Voorlopig nog je pen pall*

Lieve Eck,

het lukt me helemaal niet om je te schrijven - mijn hoofd zit vol project. Maar liefst met twee mannen heb ik vorige week zo'n hooglopende ruzie gekregen, dat ik er dagen van uit m'n doen ben geweest. Bij de een ben ik als een dolle koe het kantoor uitgelopen, omdat hij wéér niet begreep wat ik bedoelde en mijn geduld geheel op bleek te zijn, terwijl ik dacht dat het nog wel tot het eind van het project zou reiken. De ander gooide de hoorn er bij mij op, omdat hij iets wil wat wij niet willen. 'Ik begrijp wel dat er oorlog in de wereld is,' zei mijn zusje Aleid deze week nog à propos van iets dat zij op kantoor meemaakte. Mensen willen niet hetzelfde en misverstanden zijn eigenlijk aan de orde van de dag. Het is nog een wonder dat er zoveel goed gaat.

Over het project heb je natuurlijk gelijk: wij zitten er vrachtwagenladingen spul uit te halen en nieuw spul weer in te stoppen. Was het oude niet goed? Jewel, het zat alleen niet op de goede plaats. En we willen nu eenmaal nieuwe wc's en niet van die ouwe waar al tig studenten jaren op gezeten hebben. En het is goedkoper om allerlei spul weg te halen en nieuw aan te brengen dan om te repareren. Dat is de onzin van deze tijd en natuurlijk moet daar wat aan gedaan.

Ik zie alleen helemaal niet voor me hoe. Je kent dat stukje Amsterdam wel bij het World Trade Center. Daar waar straks ook het nieuwe hoofdkantoor van de ABN Amro verrijst. Mijn grootste schrikbeeld van jouw boekhoudsysteem van de onttrokken waarde is dat er naast de Stibbe-toren vol met advocaten en het Atrium waar belastingadviseurs vele verdiepingen vullen, nog een toren moet komen voor al die mensen die gaan bijhouden wat de onttrokken waarde van producten is. Dat is eigenlijk ook de meest dringende vraag die ik op je brief heb - ja sorry, toch weer een vraag, maar het kan nu echt niet anders - komt er nog een heel systeem bij? Is het zo dat ik, om maar even bij het project te blijven, behalve van Bouw- en Woningtoezicht, Monumentenzorg, de Brandweer en de Commissie van Welstand ook van de Dienst Onttrokken Waarde toestemming moet krijgen om te kunnen verbouwen? Moet ik die ambtenaren dan precies opgeven wat ik uit het pand haal, zodat zij daar hun toeslag op kunnen loslaten? Het lijkt me ellendig. Het lijkt me overigens ook de reden dat mensen die het in de grond wel met jou eens zijn, verder geen actie ondernemen om zo'n boekhoudsysteem van de grond te krijgen.

Of zit het zo helemaal niet in elkaar? Moet ik het zo voor me zien dat ergens op een soort Wereldbank-niveau jaarlijks wordt uitgedokterd wat de onttrokken waarde van een grondstof en productiemethode is? Een heel jaar lang wordt dat dan als een soort rentetarief gehanteerd, terwijl de knappen koppen bezig zijn voor het volgend jaar te kijken hoe het systeem moet worden bijgesteld aan de hand van nieuwe milieugegevens en daarop inspelende productiemethoden. Met die ene wereldwijde standaard zou het systeem dan zichzelf moeten gaan corrigeren, zeker. Omdat een nieuwe wc zo veel duurder wordt dan nu, nemen we dan misschien wèl genoeg met de oudjes. Zeker wanneer iemand zich erin specialiseert om ze te polijsten zodat je geen enkele zichtbare herinnering aan vorige (be)zitters hoeft te hebben. In elk geval

wordt het iets om over na te denken. Of zit het nog heel anders in elkaar?

Een andere vraag die ik nog heb is: als de premie op arbeid omlaag gaat en we dus met z'n allen veel meer mensen in dienst zouden kunnen hebben - wat gaan al die mensen doen? Nog meer diensten aan elkaar verlenen dan we nu al doen? Als jouw definitie van efficiency is 'zo veel mogelijk welbevinden met zo min mogelijk onttrokken waarde' dan is de vraag natuurlijk waar we ons wel bij bevinden. Volgens mij hebben we het daar een jaar geleden ook al over gehad. Bij een lezing van Robert Benninga gaf hij eens de tip om een persoonlijk 'goedvoel-menu' samen te stellen. Dus een paar weken lang bijhouden waar je je goed bij voelt en zorgen dat je daar zo veel mogelijk aan toe komt. Ik heb er in geen tijden in gekeken, maar ik heb het ook nooit uit het notitiestuk van mijn elektronische agenda gegooid en kan het hier dus zo in kopiëren:

Goedvoelmenu

zat. 4/9
rondje Ouderkerk
schone lakens
'vroeg' op
geld op de rekening

Zegge en schrijve één dag heb ik het dus opgebracht om daar wat op in te tikken. En die september waar dit over gaat is drie, zo niet vier jaar geleden. Mijn racefiets staat op platte bandjes in de gang te verstoffen, een rondje Ouderkerk heeft hij al jaren niet meer met me gemaakt. Schone lakens, eigenlijk makkelijk te doen maar daar kom ik toch ook minder vaak toe dan ik mag toegeven. 'Vroeg' op lukt vooral wanneer ik geen druppel drank tot me neem, wat ik zoals je weet bij tijd en wijle doe vooral omdat ik geen maat kan houden als ik wel drink. Een glas wordt al snel een fles en dan is het ho, maar met vroeg opstaan. Ik heb me al vaak afgevraagd hoe jij, die toch ook niet vies bent van wat biertjes en dan rode wijn, je de volgende ochtend voelt. In elk geval ben je wel veel beter dan ik in staat om dan uit je bed te komen. De vierde - geld op de rekening - wat daarvan te denken? Ja, natuurlijk is het heerlijk om geld op je rekening te hebben. Of andersom gezegd, het is rot als er niets op staat en je je dus niets kunt permitteren. Niet even lunchen in de stad, niet dat boek of tijdschriftje, niet die jurk die je zo prachtig staat. Spontaan komen in mijn hoofd dingen op, zoals je ziet, en niet diensten. Eten, lezen en kleden. Daar gaat het bij mij om. Ik ben benieuwd of dat bij jou heel anders is. Net als ik benieuwd zou zijn naar jouw goedvoelmenu. Ik ga proberen het weer bij te houden. In elk geval voel ik me goed als deze brief naar jou op de e-mail is. Al is het maar een kortje en staat-ie weer vol met vragen, terwijl ik me nog zo had voorgenomen je daar niet meer mee te kwellen. Ik kan het niet laten! Ik ben te benieuwd naar de antwoorden. Dan ga ik me nu lekker goed voelen in het bad - al weet ik dat ik daarmee veel te veel water in één keer gebruik. Wordt dat straks ook onbetaalbaar?

Ik stop ermee,
liefs,
Lisette

Hoi Lieverd,

Ben ik even blij, dat je weer teruggeschreven hebt. Even leek het erop, dat je ons project regelrecht aan het torpederen was. Boef! En niet alleen dat het verloren schaap weer terug is in de tweemans kudde, de vragen die je stelt zijn helemaal geen kwelling. In tegendeel. Een gigantisch open doel waar ik nu eindelijk eens al m'n ballen in kan koppen. Dus maak de fraaie tietjes maar goed nat in dat water verspillende, lekkere bad van je, want hier komen de antwoorden.

Maar laat ik eerst zelf nog even een vraagje opwerpen. Wat heb jij tegen grote torens met belastingadviseurs? Wees blij met die jongens. Ze doen niemand kwaad, zitten de hele dag braaf met hun kompjotertjes te spelen. Of god weet met wat of wie ze de hele dag spelen in die hoogtepunten van duffe-rukke-architectuur. En een ding is zeker: milieutechnisch gezien veroorzaken ze praktisch geen schade. Hou die mensen vooral in hun gebouw en laat ze niet rondreizen naar hun klanten, want dan heb je weer het vervuilingsgedonder in de milieuglazen. Natuurlijk snap ik wel je schrikbeeld, ik mag dan wel een barbaarse bèta zijn, maar ik heb die nachtmerrieboeken van Kafka óók gelezen, hoor. Hufterige ambtenaren, die hun gefrustreerde machtsgevoelens bot vieren op hulpeloze burgers zullen er altijd blijven. In welk systeem dan ook. Ik zie je in mijn verbeelding heus wel staan, machteloos soebattend met een of ander totaal gedesinteresseerde ambtenaar van godweetwelke instantie dan ook, die zich bemoeit met dingen waar jij en ik maar niet van kunnen snappen waarom iemand zich er ueberhaupt mee bemoeit. Of anderszins ongewassen figuren, van schoonheidscommissies, die vanuit hun eigen totaal ongeïnspireerde hokken jou gaan vertellen wat mooi is en wat niet.

Ja, natuurlijk is die onttrokken waarde administratie die ik voorsta gigantisch duf (welke administratie is dat niet in onze ogen) maar hij is niet méér bedreigend, dan welke fiscale boekhouding dan ook. En net zoals bij een gewone jaarrekening, waar iedere cent die binnen komt verantwoord moet worden zal in dit systeem iedere gram die binnenkomt en er uit gaat verantwoord moeten worden. Dat is op zichzelf niets nieuws, want dat gebeurt nu ook al met de mestboekhouding, waar de in- en uitstroom van voer en water volledig moet worden verantwoord. Is dat een allemachtig vervelend kutwerkje? Ja natuurlijk is het dat. Maar het gaat wel om de verantwoording van de aan alle wereldbewoners toebehorende goederen, zoals schoon grondwater, zuivere lucht en vruchtbaar land, waar niet voortdurend zware metalen of andere teringzooi in terecht mag komen.

En de controle op die uitgebreidere boekhouding hoort naar mijn idee het beste thuis bij de belastingdienst, die toch al zo vreselijk z'n best doet om het leuker te maken voor ons.

Maar goed, de vraag is dus wat betekent die BOW nou in de praktijk. Neem nou bijvoorbeeld die pleepotten waar jij je zo lekker druk om (op?) zit te maken. Ze worden gemaakt van een materiaal, waar waarschijnlijk weinig waarde mee onttrokken wordt. Gewoon klei dat in die vorm geperst wordt en vervolgens gebakken. Ja dat bakken kost natuurlijk een behoorlijke hoeveelheid energie, die de pottenbakker (het woord zegt het al) zal moeten

verantwoorden in zijn boekhouding en vervolgens omslaan op het totaal aantal potten dat hij in die periode gebakken heeft. Verder komt in zijn boekhouding voor , de natuurlijk in de klei voorkomende ongebluste kalk en wellicht een of ander gemeen chemicalie dat het hardingsproces moet verbeteren. Vervolgens gaat hij de zoi glazuren, wat ongetwijfeld weer een heleboel energie kost en nog een paar gram zware metalen of zo in het glazuur (ik heb geen verstand van pleepotten maken, natuurlijk. Ik zeg dit alles maar als voorbeeld). Al doe dingen staan dan straks in zijn boekhouding en voor gemeen spul X , de ongebluste kalk en zware metalen Y en Z wordt hij dan met Belasting onttrokken Waarde aangeslagen. Evenals trouwens een bedragje voor de klei, want ik denk dat daar de onttrokken waarde gering van zal zijn, omdat het Gaya waarschijnlijk minder kan schelen of haar klei ongebakken op de rivierbedding ligt of straks gebakken in de 'Land fill', zoals dat heet. De onttrokken waarde van die gemene spulletjes, waar ik het over had, is natuurlijk hele andere koek. Want , stel, dat die pot van jou vermalen wordt net als al die elektrische kabels, die je weg flikkert in de verbrandingsoven terecht komt, dan is het goed mogelijk, dat een gedeelte van die metalen via de schoorsteen in de lucht terecht komt en vervolgens neer slaat op vruchtbare grond. Daarmee wordt dan de kwaliteit van de grond en/of het grondwater aangetast, wat op zijn beurt weer waarde onttrekking betekent. Deze onttrekkingen worden in mijn systeem bij aankoop door de fabrikant aan hem al als BOW in rekening gebracht. Door al die Onttrokken Waarde Belastingen , die hij moet betalen, wordt die pot en de terloops even genoemde elektriciteitskabel dus veel duurder dan vroeger.

En nu komt meteen het antwoord op je volgende vraag: Wat moeten al die mensen, die zo goedkoop geworden zijn , dan gaan doen? Je raadt het al: plees opkalefateren, althans als dat, gezien de waarschijnlijk geringe onttrokken waarde van zo'n plee zinnig is. Veel waarschijnlijker is het, dat het in mijn stelsel economisch voordelig is om van oude koperen elektra kabels het koper van het plastic omwikkelings materiaal te scheiden, het plastic op de grote plastic hoop te gooien en het koper te hergebruiken voor , bijvoorbeeld, kabels. Dat is veel werk en wordt nu niet gedaan omdat het te duur aan arbeidskracht is en maagdelijk koper niet belast met onttrokken waarde en dus te goedkoop. Bedenk daarbij wel, dat van dat gerecycleerde koper de onttrokken waarde al was afgerekend en dus niet nog een keer hoeft te worden betaald.

Maar er zijn nog een miljoen andere dingen, die de straks betaalbare arbeidskrachten kunnen doen. Om er maar eens een paar te noemen:

- repareren van defecte spullen, die nu bij het groot of klein vuil worden afgevoerd.
- conducteurs op de tram, (wordt de zoi meteen niet meer in reepjes gesneden)
- bedienen in restaurants, die door lagere loonkosten betaalbaar worden
- meer en individueler openbaar vervoer, (denk aan taxi of bustaxi i.p.v. eigen auto)

- software maken voor handiger computers of voor spelletjes of lesmateriaal
- individuele dienstverlening zoals kappers, pedicures en manicures, massage etc.
- denk ook aan tuinmannen klusjesmannen, schoonmakers etc., die weer betaalbaar worden
- musiceren, theater maken of andere beeldende kunst .
- je boodschappen thuis bezorgen
- onderwijs in kleinere klassen
- meer ouderen- en zieken- zorg
- biologische landbouw, die arbeidsintensiever maar in tegenstelling tot huidige opgefokte landbouw geheel zonder onttrokken waarde is
- en natuurlijk dat hele leger eco- accountants, dat in al die enge gebouwen gaat zitten

Ach, zo kunnen we gemakkelijk nog een paar duizend bezigheden bedenken, die het welbevinden verhogen, maar in ons huidige systeem voor praktisch niemand betaalbaar zijn. Vooral dat laatste is heel paradox, aangezien ongeveer 25% van onze bevolking 'geen werk heeft' maar wel wil werken en ook door het sociale systeem betaald wordt. Ik weet wel zeker, dat het merendeel van hen graag een van de bovengenoemde jobs zou willen vervullen, want het brengt hen terug in het sociale leven, geeft hen weer een zinvol bestaan en heft het paria gevoel op. Dat is wat ik bedoel met het ontwerp van een economisch bestel waarin men zich prettiger voelt en tegelijk minder waarde aan de aarde wordt onttrokken. Dat is dan ook de taak van een ministerie van economische zaken. En niet zoals ze daar nog steeds denken: meehelpen arbeidsplaatsen te creëren door meer produktie. Dat zijn maatregelen, die nog stammen uit de periode van vlak na de oorlog: Marshall hulp en lang leve de industrialisatie.

Zullen we nu in dit nieuwe stelsel even jouw lijstje van dingen die bijdragen aan jouw welbevinden nalopen? Daar komt'ie dan:

- **lunchen in de stad** .Buiten de deur lunchen in de stad wordt dus goedkoper, want de ingrediënten zijn niet noodzakelijk verschillend van thuis, maar het is de dienstverlening daaromheen, die je betaalt.
- **boek of tijdschriftje**. Ook daarvoor geldt, dat het duurste van een tijdschrift de redactie is (arbeid , dus) Kan daarom prima in het nieuwe systeem. Maar je moet dan wel drukken met biologisch afbreekbare inkt, zodat het papier probleemloos gerecycled kan worden . Bovendien kan in mijn stelsel veel goedkoper het arbeidsintensieve papier scheidingsproces worden afgewikkeld. Ook moet je denken aan elektronische, speciaal voor jou samengestelde tijdschriften die je via internet worden aangeboden. Met een nieuw procédé wordt dat, zo je wilt, op materiaal afgedrukt waar je na lezing de lettertjes weer af kunt 'sponzen' en daarna weer opnieuw kunt bedrukken
- **die prachtige jurk**. Ja, als ik me jouw klerenkast voor de geest haal is dat alleen al een reden om te verhuizen. Zoveel kleren heb ik behalve bij Marijke nog nooit eerder bij elkaar

gezien. Wat een gigantische 'verkwisting' van materialen, die niet meer echt hergebruikt kunnen worden. En ik ben bang, dat de ouderwetse kleermaker, die je oude kleren weer een nieuw aanzien geeft ook de oplossing niet zal brengen. Want die kan ook straks waarschijnlijk op je oude stof geen nieuw patroon gaan drukken (maar wie weet) . Hier is dus echt ruimte voor totaal nieuwe uitvindingen om binnen betaalbare BOW grenzen tegemoet te komen aan onze ijdelheid. Gelukkig is menskracht goedkoop, dus misschien heb je dan wat aan een visagiste of zoiets of iemand , die je geweldig hip komt body- painten als je spannend uit wilt gaan.

Nou ja, het wordt wel een vreselijk lange brief met een laag luchtigheidsgehalte, maar je stelde ook zo'n beetje de schouderhamvraag van mijn model. Dus, nu ik toch bezig ben, gooien we er meteen nog maar het *wereldwaterprobleem* tegenaan. Temeer daar je niet alleen in je vorige brief even in bad ging, maar ook bijna de helft van onze telefoongesprekken zich afwickelen met jou in de tobbe.

Lieve Eck,

nog precies één maand hier op de Keizersgracht en dan gaan we verhuizen naar de Heren. De mensen die het weten kunnen, schudden er hun hoofd over, want klaar is het daar dan nog niet. Je kent dat wel: een prachtige badkamer alleen was er nog geen tijd om de kranen te monteren, een geweldige keuken behalve dat het fornuis nog niet is aangekomen. Nou ja, ik verheug me er ontzettend op om daar te zitten. Vooral ook op de tuin, want dat is wel een heel groot voordeel in deze zomer: als het regent, kun je denken dat het goed is voor het gras.

Maar om het zover te laten komen, hebben we wel heel wat hobbels moeten nemen. Omdat we nogal wat veranderd hadden ten opzichte van het door de projectontwikkelaar die het ons verkocht ingediende plan, moesten we een nieuwe bouwvergunning aanvragen. Op 14 januari gaan alle tekeningen keurig netjes naar de gemeente. Vier weken later krijgen we te horen dat ze de aanvraag niet in behandeling kunnen nemen, omdat Monumentenzorg heeft geconstateerd dat we een achttiende eeuwse trap willen afbreken en daar in geen geval hun goedkeuring aan kunnen verlenen. Achttiende eeuwse trap? Nee, een trapje dat in 1996 door eerdergenoemde projectontwikkelaar was ingetekend, omdat hij zeventien appartementjes in het gebouw wilde proppen, en die dus door ons nooit is gebouwd. Foutje, over twee weken vergaderen ze weer. Dan hebben ze weer iets bedacht. Tussen 1954 en 1960 hebben ze als instantie zelf toestemming gegeven om twee van de vier monumentjes die al sinds 1703 een eenheid vormen te laten slopen, de andere twee van binnen door te breken en van buiten geheel in oude staat te herstellen. Anno 1997 kijken ze er anders tegenaan en beweren ze doodleuk dat wij de kans hebben om de verbinding tussen de twee overgebleven monumentjes weer ongedaan te maken. Ja, dàg! We weten ze ervan te overtuigen dat het onzin is en verbijten ons weer twee weken tot de volgende vergadering. Dan moet je weten dat ze op woensdagochtend vergaderen, aansluitend lunchen en dan naar huis gaan. De volgende dag hebben ze dan Welstand, zodat je pas na de lunch op die dag kunt bellen om te vragen wat ze in hun wijsheid besloten hebben. Nou, ditmaal hadden ze zo'n lange agenda gehad dat ze aan ons project niet waren toegekomen. Ik dacht dat ik gek werd. Lang heb ik me niet zo machteloos gevoeld. Het ergste is nog dat je niet boos op die mensen kunt worden, omdat je ze steeds weer nodig hebt. Een lesje geduld en nederigheid, dat wel. Enfin, twee weken lang ben ik gespannen. Het is ook niet niks. We hebben appartementen met een opleverdatum verkocht die akelig dichtbij begint te komen, terwijl er nauwelijks iets in het gebouw gedaan kan worden zolang er geen bouwvergunning is. De twee weken kruipen om. Die donderdag komt het bevrijdende telefoontje: Monumentenzorg heeft geen bezwaren meer en de Welstand is in principe akkoord.

Eind maart is het inmiddels, over een week of zes zal de bouwvergunning definitief zijn als er tenminste niemand bezwaar tegen komt maken. Maar we zijn er nog niet. Willen we de appartementen opleveren, dan moet er wel gas, licht en water zijn. Dat kun je echter pas aanvragen, als je een huisnummer hebt. En je kunt pas huisnummers aanvragen, als je een definitieve bouwvergunning hebt. Half mei komt die. Wij direct naar de afdeling Nummerbesluit. Die arme ambtenaren zitten daar bedolven onder de papieren - we moeten er dan ook op rekenen dat het wel

drie maanden duurt, voordat ze ons nummers hebben toegekend. Drie maanden! Dat wordt dus half augustus, plus nog drie weken voor het GEB is bijna half september, terwijl de eerste mensen begin juni hun appartement willen betrekken. Met kunst en vliegwerk weten we binnen een maand nummers te krijgen en de energievoorziening te regelen. Onze bouwdirecteur stopt daar al zijn uren in. Het feit dat het bij ons lukt, betekent dat anderen langer moeten wachten. En dat terwijl ze het hier met de Eurotop voor elkaar krijgen in tien dagen de halve Herengracht in te polderen voor het concert ter genoegdoening van de Amsterdamse bevolking. **En dan vraag je mij waarom ik het een schrikbeeld vind dat er nog een toren met ambtenaren komt?** Niks braaf achter hun computertjes ons niet storen - iedereen die iets wil, krijgt te maken met de ondoordringbare arrogantie van de ambtenarij.

Daar komt nog bij - en dat is wel grappig, want daar hebben we het nog nooit over gehad - dat mijn beeld van al die mensen die met hun lagere premies hun brood kunnen gaan verdienen door betaalbaar en dus betaald van alles voor elkaar te gaan doen, dat niet persé in loondienst doen, maar veeleer als vrije ondernemers. De tuinman is self-employed, de schoenmaker, de masseur, de bodypainter en wie noemde je allemaal niet. Dat zijn geen mensen die ergens op een loonlijst staan, maar gewoon initiatiefnemers die van zichzelf en hun talent een bedrijfje maken. Dan zijn dat dus ook allemaal mensen die te maken krijgen met deze extra vorm van administratie. En wanneer moeten ze dat doen? 's Avonds en in het weekend. In de uren die ze niet kunnen verkopen. Nou zal het ook wel minder duur worden om daar weer iemand voor in te schakelen, maar je weet net zo goed als ik dat er heel veel mensen zijn die niet riant leven van hun onderneming, maar gewoon net de broek op kunnen houden. Voor hen is alles wat je zelf doet, het eerst verdiend. Als ze in hun eentje blijven, is dat misschien zo erg nog niet. De ellende komt pas echt als je tuiniersbedrijf zo goed loopt, dat je er iemand voor in dienst neemt. Dat je massagestudio zo'n succes wordt, dat je iemand aanneemt om de afspraken te maken voor al die freelance masseurs die ruimtes van je huren. Want dan krijg je er ook nog een loonadministratie en een arbo-administratie bij en als je het nu eenmaal leuk en nuttig vindt om samen te lunchen, moet je ook elk plakje salami administreren, aangezien het volgens de fiscus verkapt salaris is. Ik kan je vertellen dat de berg aan administraties en regelingen die ik als ondernemer allemaal geacht werd te kennen en toe te passen, een van de redenen is geweest waarom ik mijn tentje heb verkocht. Waarom zou ik moeite doen om anderen werk te verschaffen als de regering me vervolgens de helft van de dag gaat bezighouden met formaliteiten waar ik aan moet voldoen?

Kortom, de portée van deze brief: ja, zo'n bow-administratiekolos blijft voor mij een schrikbeeld. Vooral omdat ik denk dat mensen die best graag hun eigen werk willen maken, daardoor worden afgeschrikt. Want al die dienstverleners die jij op het oog hebt, willen werken en onder werk valt niet het invullen van het zoveelste formuliertje waar een ongeïnteresseerde ambtenaar om vraagt. Want die dienstverleners zijn in jouw optiek dan wel behoorlijk milieuvriendelijk bezig, maar ze zullen toch ook vaak met een autootje naar de klant rijden, een gemeen verffe toepassen of handdoekjes te wassen hebben waar gemasseerden op hebben gelegen. Jij noemt het vervelend om administratie te moeten bijhouden, maar dat is een

understatement van de bovenste plank. Het is een torenhoge hindernis. Want ben je het niet met me eens, dat er nu onder al die mensen die brief op brief krijgen dat ze weer niet zijn aangenomen, vast ook wel allerlei mensen zitten die ook onder deze omstandigheden best hun eigen tokootje zouden kunnen opzetten. Waarom doen ze het niet? Uit angst, natuurlijk. Maar ook uit onmacht - hoe werk je het bol, zowel je eigen acquisitie als administratie? Waar vind je de tijd, als je ook nog twee kinderen en een sukkelende schoonmoeder hebt, om niet alleen je eigen inkoop en verkoop te doen, maar ook nog eens de administratie? Nee, ik vind het niet zo'n wonder dat een heleboel mensen daar zo tegenop zien dat ze liever blijven wachten op die ene brief die zegt dat ze ergens mogen komen dan zichzelf zo'n last op de schouders te halen dat ze vermoeden dat ze daaronder bezwijken. Ik geloof wel in een wereld vol freelancers. Maar ik geloof niet in al die stimulerende maatregelen via de fiscus. Nog één klein verhaaltje uit de praktijk: toen ik een vrouw van 40+ aannam die meer dan vijf jaar werkloos was geweest, kreeg ik van de overheid twee bonussen: als we haar na een halfjaar in vaste dienst namen, kregen we een kwart van haar maandsalaris van de eerste zes maanden terug plus een reductie op een van de vele premies die je als werkgever betaalt. Hiep hoi. Nou, dat eerste bedrag kregen we. Alleen vond de vrouw in kwestie dat het onterecht was dat wij dat aan haar verdienden en wilde ze het bedrag linea recta op haar eigen rekening gestort hebben. Een en al ellende kwam ervan. Toen ik ging bellen over de reductie van de premie, werd het helemaal te bont: de ambtenaar in kwestie legde me geduldig uit dat het mij zoveel tijd zou kosten om alle gegevens bij elkaar te krijgen en zo te presenteren dat zij er wat mee kon, dat ze me aanraadde er niet eens aan te beginnen! Nou, bedankt overheid voor zo'n stimuleringsmaatregel om de werkloosheid terug te dringen. Heeft de Kamer uren over gedebatteerd en het levert niks op. Ik ben dan ook niet zo voor ingewikkelde zogenaamd stimulerende overheidsregelingen van een reductietje hier en een premietje daar. Weer allemaal administratie - zondetijd. Of zie ik het helemaal verkeerd en komt de BOW in plaats van de BTW en wil je de premie op arbeid zo naar beneden brengen dat de administratie ervan ook alleen maar makkelijker wordt? Ik ben benieuwd.

Verder ben ik ook benieuwd naar waar je eigenlijk zit op dit moment. Raar idee, dat ik dat helemaal niet hoeft te weten om dit per email naar je toe te krijgen. Zit je al te vakantieviëren in Frankrijk of lig je nog als die spreekwoordelijke boer onder die giga stapels hooi die je op je vork hebt genomen. Ik hoor van je,

liefs,
Lisette

P.S. Volgens mij heb ik nu een lettertype gevonden dat jij ook wel eens gebruikt. Op het scherm lijkt het bijna zo onleesbaar als mijn eigen handschrift...